

# EESTI KIRJANDUS

1933 № 10

## SISU:

- FR. TUGLAS: Lisandeid Eesti Kirjameeste Seltsi  
ajaloole. (2 pildiga.)
- GUSTAV SUITS: Jannsen'i „Eesti Lauлик“.
- K. MIHKLA: Ed. Wilde „Mäeküla piimamehe“ genees.  
G. RÄNK: Saaremaa I.
- O. URGART: Eesti kümnendliigituse puhul.
- J. ROOS: Karl Mihkla — Eesti kirjanduse ülevaade II.  
D. PALGI: Richard Janno — Valeraha.
- H. PAUKSON: Rudolf Reiman — Eesti kirjanikke I ja II.
- J. PARIJÕGI: Aleksander Elango — Lapsepõlv ja iseloom.  
A. Saareste: Õiendavalt.
- Eesti raamatute üldnimestik 1932. a. alates, 45. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI  
VÄLJAANNE

# KUUKIRI

# EESTI KIRJANDUS

1933 ASUTATUD 1906. XXVII

Ilmub iga kuu lõpul, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.  
Abitoimetaja D. PALGI (arvustised).

Toimetus: P. ARISTE (folkloor), H. KRUIUS (ajalugu),  
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsikirjade tagasisaatmiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsikirjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetus jätab enesele õiguse avaldada käsikirju lühendatud kujul.

Toimetus ja talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroo, Suurturg 12, Tartus, telefon 6-01, avatud argipäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläänud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest on teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbril korrapäraselt ilmumisaega.

**Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:**

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, tel. 6-01.  
Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

„Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Rüütli 11, tel. 9-58.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

K/ü. „Rahvapäevik“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Narvas: „Pressa“, ajakirjanduse keskladu, Hermannini 11.

Kuulutised teksti järel: lehekülj 30 kr., pool lehekülje 15 kr., veerand lehekülje 8 kr.

Varemad aastakäigud. Aastakäigud I—XII (1906—1917) on müügil otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV—XXVI (1930—1932) hinnaga 6 kr., nahkkõites 2 kr. kallim.

Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Suurturg 12, Tartus, tel. 6-01.

# EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

OKTOOBER 1933

NR. 10

## Lisandeid Eesti Kirjameeste Seltsi ajaloole.

### 1.

Kui nende ridade kirjutaja viie aasta eest algas E. Kirjameeste Seltsi ajaloo koostamise eeltöid, siis polnud tal ligilähedatki ülevaadet kasustada olevaist materjalest. Näis, nagu tuleks teos rajada peamiselt juba seni tuntud trükiallikaile, et pakkuda nende varal ainult siiaaale puudunud ühtlast pilti seltsi tekkimisest, tegevusest ja lõpetamisest. Tõeliselt kujunes lugu ometi nii, et trükitud andmestik pidi arhiiviallikate ja erateadete kõrval jääma enam-vähem tagaplaanile. Sest käsikirjaline materjal osutus mitu korda ulatuslikumaks, põhjalikumaks ja usaldatavamaks kui see, mis seni asjast trüki kaudu tuntud. Ja sellele kogemusele ei jõudnud autor mitte ainult sellepärast, et tal eeskätt puudus laiem ülevaade meie kultuuriloo allikaist, vaid ka sellepärast, et need allikad ise olid kasutamiseks alles kujunemas. Sest just nende aastate jooksul voolas meie arhiividesse kokku suurel hulgal ürikuulist toormaterjali, mille kogumine nõudis palju energiat ja mille uurimisele kättesaadavaks korraldamine pidi lükkuma edaspidiseks. Ning sisuregistrite puudumisel jäabki meie arhiivide kasutamine veel kauaks ajaks tülikaks tööks.

Kui aga kõnesoleva uurimuse autor viimaks oma ülesandega lõpule jõudis, siis oli tal ometi tundmus, et tal kõik asjasse kuuluv oluline materjal on käes olnud. Kuigi puudus rida dokumente, mille omaaegne olemasolu oli teada või mille olemasolu võis oletada, ja sellepärast töösse lüngad jäid, siis näis see olevat paratamatu. Puuduvate materjalide avastamine, vähemalt lähemal ajal, tundus väheusutavana.

Nüüd, ainult aasta pärast uurimuse trükist ilmumist, on olukord ometi muutunud: E. Kirjam. Seltsi ajaloo materjalide hulk on üllatavalt kasvanud! Kõigepealt on E. Kultuuriloolise Arhiivi haldusse jõudnud hr. V. Puhk'i kaudu terveni 31 suurt mappi J. Köler'i arhiivi lisa, millest tunduiv osa puudutab just E. Kirjam. Seltsi ajalugu. Teiseks on E. Üliõpilaste Seltsi omandi hulgas avastatud E. Kirjam. Seltsi kõige vanemad nii üld- kui eestseisuse koosolekute protokollid. Ja kolmandaks on ka E. R. Keskarhiivis ilmsile tulnud olulisi materjale, nagu veel siit-sealt on saadud ük-

sikuid lisandeid. Need uusleiid ühes senituntud materjalidega osutavad üllataval kombel, kuidas isegi nii laialipillatud paberid on võinud aastakümnete kestel säilida ja pärast mitmesuguseid rännuseiklusi lõpuks ometi jälle üheskoos meile kasustatavaks saada. Praegu näivad E. Kirjam. Seltsi ajalooesse puutuvaist olulisist materjalist puuduvat ainult veel mõned ametlikud paberid, aruanded ja kaebekirjad. Kuid pole võimatu, et neidki kord leitakse mõnes Venemaa arhiivis.

Kõnesolevad uusleiid ei muuda küll nimetamisväärselt endiste andmete põhjal koostatud E. Kirjam. Seltsi ajalugu ega räägi selles väljendatud seisukohtade ja oletiste vastu. Ometi täiendavad, tihendavad ja süvendavad nad üldpilti. Et meie oludes pole võimalik loota teadusliku teose uut täiendatud trükki paljude lähimate aastate jooksul, siis kasustan siin juhuist neist leidudest ülevaadet anda. Ruumi vähesuse tõttu on kõik väikesemad lisandid ja kõrvaldetailid toomata jäetud ning piiratud ainult üksikute suuremate episoodidega, mille jälgimine on võimalik ka ilma pikeimate eelkäivate seletusteta.

## 2.

Teatavasti oli E. Kirjam. Seltsi asutamismõtte algatajaks F. R. Kreuzwald, algatuse teostajaks aga C. R. Jakobson. Kogu asja areng 1868. a. juunikuust, mil Jakobson seltsi asutamise küsimuse Viljandimaa kihelkonnakooliõpetajate konverentsil üles võttis, kuni sama aasta sügiseni, mil Jakobson valmis põhikirjaga Peterburisse sõitis, on meile üldjoontes teada. Samuti teame, et Jakobson Peterburis selle põhikirja vene keelde lasknud tõlkida ja ühes pikema seletuskirjaga Baltimaade kindralkubeneri P. P. Albedinski kätte andnud, kes lubanud seltsi kinnitamiseks kõik teha, mis võimalik. Kuid need teated on pärit enamasti Jakobsoni enese hilisemaist märkusist. Ja samuti on teated asja edaspidisest käigust pärit peamiselt Liivimaa kubeneri ja Viljandi silla-kohtu kirjavahetusest. Nüüd aga võimaldab Baltimaade kindralkubeneri kantselei I osak. toimik nr. 59 ERKA-s oma pooleteistkümne dokumendiga jälgida asjasse kuuluvat kirjavahetust ka kõrgemais instantsides.

Kõigepealt näeme siit, et Jakobson seltsi asutamissamme Peterburis kaugeltki nii ruttu ei astunud, kui oleks võinud arvata. Nimelt esitab ta mainitud põhi- ja seletuskirja kindralkubenerile alles järgmise aasta 18. veebruaril. Ja teiseks ei või tema seletuskirja ka just pikaks nimetada, nagu näeme selle täielikust tõlkest:

Mõned Liivimaa kubermangu rahvakooliõpetajad, olles täiesti teadlikud üldkasulikkude raamatute tunduvast puudumisest eesti keeles, panid 27. ja 28. juunil 1868. a. korraldatud Viljandi maakonna kihelkonnakooliõpetajate konverentsil ette seltsi asutada, et seesuguseid teoseid välja anda ja eestlaste keskel levitada, ning võlitasid mind nagu selle konverentsi osavõtjat selle ettevõtte teostamiseks kõrgema valitsuse ees loosaa-

mise asjus samme astuma. Sel puhul usaldan ma pöörduda Teie Kõrgaususe poole kõige aupaklikuma palvega, et Teie siin kaasasolevale põhikirjale oma armulikku tähelepanu pööraksite ega keelaks oma vägevat kaitset sellele heale algatusele, et anda eestlastele võimalust mitte taha jääda meie Kõigearmulisema Keisri Härra truude alamate üldisest arenemisest.

Ühes sellega on mul au esitada mulle antud volikiri ühes tõlkega.

Nende dokumentide kindralkubernerile esitamisest peale kadusid aga algatise jäljed mõneks ajaks. Nüüd näeme, et kindralkuberner seltsi põhikirja ometi juba 6. märtsil 1869 on haridusministrile seisukohavõtmiseks edasi saatnud. Kaaskirjas selgitab ta seltsi asutamise kavatsust ja vajadust enam-vähem Jakobsoni enda sõnadega ning lisab juurde, et tema arvates see põhikiri midagi seaduse- ega korravastast ei sisalda. Selts kannab nime „Waimuwaranduse-selts“, tõlkes „Общество душевнаго добра“ (!).

Kuid nüüd igatahes ei kosta seltsi asutamisest enam kihku ega kahku. Ja see ongi arusaadav, kui kuuleme, et haridusministerium kindralkubeneri kirjale alles 11. oktoobril reageeris. Ministri abi ütleb m. s.: „Mul on au teatada, et ma seltsi asutamist ses suhtes väga kasulikuks pean, et see võib kujuneda üheks kõige mõjuvamaks abinõuks selle vastu, et eesti rahva keskel ainult saksa haridus levib.“ Just sama mõte, mida hellitasid seltsi asutajadki! Näeme, et venestamiskava pole veel selgunud, kuid saksastamisele tahetakse igatahes tõkkeid teha. Ja sellest tagamõttest oleneski ärkamisajal märgatav ametlik vastutulelikkus eesti rahvuslikele üritistele. Just samuti kui rahvas sellele liiga palju lootma hakkas ja lõpuks kogu oma truualamlusega venestuse lõõga läks. Et haridusministerium eesti kirjandusseltsi asutamist tõesti soovis, näeme ka sellest, et ta Jakobsoni enam kui puudulikku põhikirja lihtsalt tagasi ei lükanud, vaid puudusi lähemalt selgitas ja enda poolt koguni uued põhikirja punktid projekteeris, püüdes aimata seltsi asutajate soove.

Kindralkuberner saadab 29. oktoobril selle põhikirja edasi Liivimaa kubernerile, selgitab jälle seltsi asutamise põhjust ja ajalugu, tähendab, et haridusministerium selle asutamist pooldab, ning palub samme astuda, et asutajad põhikirja ministeriumi ettepanekute kohaselt muudaksid. Kuberner saatis põhikirja omakord Viljandi sillakohtusse, kust ta asutajaile parandamiseks välja anti ja siis järgmise aasta alul uuesti sillakohtust oma rännakut kubeneri ja kindralkubeneri kaudu ministeriumi algas. Ning viletsa tõlke tõttu käis ta need instantsid veel kord edasi-tagasi läbi! Siis oli seltsi nimi tšinovnikute käes igaveste ümberkirjutamiste tõttu võtnud eesti keeles kuju „Wain-varanduse selts“, vene keeles aga „Общество сокровища духа“ (!!), nagu mõne spiritistliku ringi oma.

Kui abitud seltsi asutajad neljandal korral ometi kõlvulise põhikirja olid esitanud, teatas haridusminister 4. novembril 1871 kindralkubernerile, et ministerium selle lõplikult on läbi vaada-

nud, aga et seesuguste seltside lubamine õieti siseministeriumile kuulub, siis ka põhikirja sinna saatnud. Ja siseministerium saadab juba sama aasta 30. novembril E. Kirjam. Seltsi kinnitatud vene- ja eestikeelse põhikirja kindralkubernerile, seltsi asutajaile edasitoimetamiseks.

Nagu kõigest näha, on ülemad instantsid ettevõttesse üldiselt heatahtlikult suhtunud ja selle teostamist kiirendada püüdnud, niipalju kui seda võimaldas bürokraatliku masinavärgi puisus. Selle vastu tundub aga Viljandi sillakohtu sammudes vaenlikkust. Sest sellelegi oli selge, kelle vastu oleks juhitud säärase rahvusliku asutise tegevus, liiatigi et sellest ka põhikirjas endas mingit saladust ei tehtud. Sillakohtu vaenlikkus peegeldub juba tema kutsetes, millega ta seltsi asutajaid aeg-ajalt kokku käsutab. Kord poetakse kutsesse isegi märkus, et asutatav selts olevat mõeldud raamatute väljaandmiseks eesti ja vene keeles. Seesuguste kavatsusteni võidi E. Kirjam. Seltsis jõuda siiski alles paarkümmend aastat hiljemini.

### 3.

Meil on suhteliselt vähe andmeid E. Kirjam. Seltsi kuue esimese tegevusaasta kohta. Eriti vähe aga esimesest koosolekust, mis peeti Viljandis 25. veebruaril 1872 ja millest kõneleb ainult pisut üle lehekülje ulatuv trükitud protokoll, mõnerealised ajalehemärkused ja paar vihjet erakirjades. Lähemat seletust võis anda selle koosoleku kohta, osavõtjate ja asjakäigu kohta ainus praegu elusolev koosolekust osavõtja A. Fr. Raudkepp — niipalju kui on üldse võimalik mäletada 60 a. taguseist asjust. Nüüd avastatud E. Kirjam. Seltsi esimene protokolliraamat valgustab seda koosolekut ometi lähemalt.

Selle esimeselt leheküljelt loeme, et „Asutajadest oliva kokko tulnud“: W. Eisenschmidt, J. W. Jannsen, J. Adamson, T. Auksmann, A. Rennit, H. Henno, J. Raudsep, J. Schneider, A. Paulson, J. Wühner, J. Käärik, M. Jakobson, P. Abel, H. Wühner, J. Kapp, M. Wühner, J. Kuppitz, Fr. Kuhlbars, J. Eglon ja T. Lellep. Lisaks võttis koosolekust osa, nagu näha läbirääkimistest, ka C. R. Jakobson, kes aga hiljaks jäi ja sellepärast pole nimestikku märgitud. Nõnda oli põhikirjale allakirjutanud asutajate üldarvust 43 koos 21, s. o. peaaegu pool. Kedagi teist pealtkuulajat peale A. Fr. Raudkepi pole teada, kuid temagi võeti juba samal koosolekul seltsi liikmeks, nagu näeme samast protokollist. Peale tema võeti vastu veel 15 uut liiget, kellest samuti võisid mõned kohal viibida, vähemalt paar meest Viljandist või selle ümbrusest. Kokkuvõttes ei ulatunud aga koosolijate arv vist mitte palju üle 25.

Ka need meil praegu tarvitada olevad algupärased protokollid ei anna muidu seltsi esimesest koosolekust ega esimeste aastate tegevusest tunduvalt ulatuslikumat pilti kui seni. Küll võime tuua

# Eesti kirjameeste seltsi

## I koosolemine

25. Veebruaril 1872.

Osalejad, olma korras esinud:

H. Eversheimitt  
J. W. Jannsoni  
J. J. Edamson  
J. Luksmann  
- A. Tennis  
H. Henn  
J. Raudsep  
J. Schneider  
A. Paulson

J. Wühner  
J. Raamin  
A. Jakobson  
J. Abbel  
H. Wühner  
J. Kapp  
ed. Wühner  
J. Kappas  
A. Kukkans  
J. Galon  
J. Lehtp.

Korras esinud asutajad, palusid J. W. Jannsoni juhatamisel ennea  
järel võtta seni kaudu, kui selts jätkab oma eesotsisust valitama  
olma. Tõrva juhtumisele ei jäi

1. Põhikirja ettevalmistus
2. Eesotsisuse valitumise põhjuskirja peamine ettevalmistus

Seltsi eesotsisuseks valitud:

a) Amupresidentis Dr. F. Theodorwald.

Eesti Kirjameeste Seltsi esimese üldkoosoleku protokoll  
esimene lehekülj.

Protokoll on nähtavasti kirjutanud kirjatöimetaja abi H. Wühner.

üldkoosolekuist osavõtnud liikmete ja külaliste täpsad nimestikud, sest need on enamil juhtudel olemas, ja nende põhjal teha mitmesuguseid statistilisi arvutusi seltsi tõelise kandejõu hariduslikust tasemest, elukutselisest kuuluvusest jne. Samuti annavad need protokollid mõnedel puhkudel rohkem teateid koosolekuil peetud kõnedest ja läbirääkimistest, kuid enamasti võimaldavad nad veelgi vähem kui muud andmed jälgida seltsi üldist käekäiku.

Nende protokollide põhjal selgub ikka enam, et seltsi algaeegade hingeaks, elustajaks ja algatuste andjaks oli Hurt, nii et ilma temata ei suuda seltsi õieti kujutellagi. Abiesimeestest võttis Jakobson seltsi elust alul väga vähe osa, W. Eisenschmidt oli kirjanduslikes asjus võhik ega olnud dr. Veskegi reaalsete, teostatavate algatuste poolest rikas. Ettepanekud, mis tulid aga teiste eestseisuse- või lihtliikmete poolt, olid enamasti juhuslikud ega viinud nimetamisväärsetele tulemustele. Kõigest näib, et Hurt seltsi täiel määral juhatab ja valitseb, pisut küll kodusel ning omavolilisel viisil. Ja see näib olevatki paratamatu, sest suur osa seltsist moodustas alles tumma kuulajatejõugu.

Kui aga harjuti sellise seisukorraga, siis oli seda raskem hiljemini leppida mingi opositsiooni tekkimisega. Viimast lihtsalt ei suudeta mõista ega seltsi protokollides selgemalt peegeldada. Kuski näib küll midagi hingitsevat, kuid see kas vaikitakse surnuks või antakse sellest tendentsiline pilt, kuni lõpuks leiame enese üllatuseks seisvat kõige järsema revolutsiooni ees. Nii kirjeldatakse isegi 3. jaanuaril 1879 toimunud eestseisuse ümbervalimist järgmisel muinasjutulisel moel, olgugi et siis parteikired juba karedalt vastamisi löid:

Blumberg kiitis nõuaks, et valitsetagu üles tõustes seniaegne president J. Hurt jälle ametisse. Selle pääle tõusivad koosolejad suuremal arvul püsti. Siis peeti proovi, kes selle vastu on, — ja üles tõusivad 15 meest. Kuna aga nurinat tõusis, et enne ei ole ära küsitud, kas selts soovib, et püsti tõustes valitsetakse, siis küsis president uueste: kas tahtakse püsti tõustes valitseda? Selle pääle andis kaugelt suurem hulk püsti tõustes ja kostuseks.

Siis peeti proovi, kes J. Hurti presidendiks valitseb, see mingu saali teise külge. Tõusti püsti ja mindi. Ka C. R. Jakobson tõusis püsti ja ütles: „Vastu ei ole ükski.“

Kes vastu on, tõusku üles, ja mingu jälle saali teise külje pääle. Senna läks 10 meest.

Nii valitsedi Eesti Kirjameeste Seltsi PRESIDENDIKS Otepää õpetaja J. HURT.

Ligikaudu samas toonis ja stiilis on kirjeldatud ka samal koosolekul toimunud „avaliku tunnistuse“ andmine Hurdale. Kõigest paistab siin, nagu oleks enamik Hurda poolt olnud — ja lõpptulemusena ei saadud ometi Jakobsoni hukka mõista. Et kogu ni ka Jakobsonile samasugust avalikku hinnangut taheti osaks saada lasta, sellest pole protokollis muidugi jälgegi!

On huvitav jälgida, kuidas Jakobsoni ühest esindusettevõttest püüti eemale tõrjuda. Nagu teame, oli E. Kirjam. Seltsil kavatsus



Aleksander II-le tema 25 a. valitsemisjuubeliks oma esindajate kaudu õnne soovida. Üldkoosolekul 3. jaanuaril 1880 valiti sellesse deputatsiooni haritlaste esindajana Kreutzwald, kui aga tema minna ei saa, siis Hurt, ja talumeeste saadikuna Jakobson ning selle asemikuks P. Ainson. Kandidaatide esitamisel tõusis aga suur vaidlus sel puhul, „et ühelt poolt talumehe saadikuks niisugust sooviti, kes talurahva riideid kannab ja üksnes Eestikeelt räägib, teiselt poolt aga niisugust, kes üleüldse Eesti sugust ja talukoha omanik on, ilma selle pääle vaatamata, missuguseid riideid ta kannab ja kui kõrgelt ta koolitatud on“. Lõpuks võidi Jakobson alles siis valida, kui Hurt ise oli seletanud, et „talumehe liiki tuleb igameest arvata, kes Eesti sugust ja talukamandaja“ on. Nagu näha ühest Jakobsoni kirjast, muretses ta selle peale endale mulgi vammuse, et vähemalt väliselt „talukamandaja“ olla. Kuid sellest Peterburi-sõidust ei saanud niikuinii asja.

Lisaks veel mõned huvitavad kultuuriloolised märkused neist protokollist.

13. juunil 1873 rõhutatakse üldkoosoleku protokollis eriti suurte tähtedega: „Esimene naesterahvas, keda seltsiliikmeks vastu võeti oli LILI SUBURG, Vändrast.“ Pool aastat hiljemini, 2. jaanuaril 1874 märgitakse uusliikmeks Koidula ja samal päeval ka prl. Juulinka Thal — viimase soovitajaks muidugi peigmees C. R. Jakobson. Kuid tolleaegsete vaadete kohaselt kulus veel aastaid, enne kui naised ise usaldasid koosolekule ilmuda. Ja siin mainitud kolmest tuttavast eesti naisest pole vist küll ükski E. Kirjam. Seltsi koosolekuil käinud.

1874. a. 12. juuni üldkoosoleku protokollist leiame märkuse: „Jannseni nõu — Eesti Kirjameeste Seltsi kuulehte asutada — jäi veel mõtlemise pääle.“ Rõhkem me sest ettepanekust ega ka hili-semast sellekohasest „mõtlemisest“ ei kuule. Kuid igatahes näib kindel olevat, et meil esimeseks kirjandusliku ajakirja kavatsejaks pole keegi muu olnud kui isa Jannsen (poeg Harry ei näi sel koosolekul viibivat). Sest „Meelejahutaja“ hakkas ilmuma alles a. 1879 ja teised ajakirjad veelgi hiljemini. Tõenäoliselt on Jannsenil seda ettepanekut tehes mõttes olnud Soome Kirj. Seltsi poolt väljaantud „Novellikirjasto“ või sama seltsi tegelasringist ilmuv „Kirjallinen Kuukauslehti“, mida Jannsen oma Soome-tutvuste tõttu tundis.

Ei ole ka üleliigne märkida, et 1875. a. 8. jaanuari üldkoosoleku protokollis järgi Veske väidab, et meil tollal maal ainult 9—10 raamatukogu olnud. Ta soovib raamatukogude elustamiseks E. Kirjam. Seltsi juurde erikomsjoni asutada. Kuid seda ei kiidetud ometi heaks, vaid jäeti asi „kritiseerimise komitee“ hoolde — milline komitee pole iial midagi teinud.

Ja „kritiseerimisega“ polnud lugu üldse mitte kerge. Nii märgitakse veel seitse aastat pärast seltsi asutamist, 11. detsembril

1878 eestseisuse protokollil järgmine hindamisjuhised: „Raamatute toimetuse numbril alla võtmise kohta kinnitati otsuseks: Siis ei võeta raamatut mitte Eesti Kirjam. Seltsi Toimetuste sekka vasta, kui läbikatsumisel avalikuks saab, et raamatu kirjutaja oma raamatu ühe tõise mehe raamatust, mis toimetuste hulgas juba olemas, lühidalt välja kirjutatud.“ Nagu näeme, poldud algupärasuse suhtes eriti paljunõudlik!

#### 4.

Olgu siin mõned lisandid Hurda ja Jakobsoni vahelise vaenuaja kirjeldiste juurde, niipalju kui neil on tegemist otseselt või kaudselt E. Kirjam. Seltsi ajalooga.

C. H. Niggol kirjutab oma „Mälestusis varemast ajast“, mis ilmusid „E. Kirjanduses“ a. 1926, E. Kirjam. Seltsi pereheitmise puhul a. 1881 järgmist:

Viimaks, kui Hurt oma poolehoidjatega olude sunnil seltsist välja astus, avaldas ta [dr. M. Veske] nende jumalagajätmiseks trükkis raamatu mõel sõimu- ja laimukirja, kus nende kuritööd olid üles tähendatud ning kõige kibedam sapp nende vastu välja valatud ja kus ta nad viimaks nende kuritööde karistuseks, Hurtiga eesotsas, Siberimaale saatis. Aga selle raamatu iga oli õige lühike: tema müümine keelati ära, nõnda et ta rahva sekka laguneda ei saanud.

Nagu Niggoli mälestised on üldse hinnanguilt erapoolikud ja täis faktilisi vääratusi, nii ka siin. Veske mainitud raamatu iga oli veelgi „lühem“, kui arvab Niggol: seda pole nimelt iial ilmunudki. Nähtavasti mõlkus siin Niggoli meeles Veske „Avalik vastus õpetaja härra J. Hurt'i „avaliku kirja“ peale“, mis ilmus ise-raamatuna a. 1883. Kuid see käsitleb tülisid Aleksandri-kooli peakomitee ümber ega ole sel midagi tegemist E. Kirjam. Seltsiga.

Igatahes on aga Veske ka E. Kirjam. Seltsi sisetülilide üle pikema ülevaate kirjutatud, mis oleks võinud täita väikese brošüüri. See on tema „Memorial über den Streit des Eesti Kirjam. Selts mit dem Präsidenten desselben, Pastor J. Hurt, vom Jahr 1879 bis zum August 1881“. Selle kalligraafiline, mitte Veske käega kirjutatud käsikiri on nüüd J. Köleri kogus EKIA-s. Kirjutis on dateeritud „Tartus, detsembri alul 1881“ ja alla kirjutatud Veske enese poolt. Võimalik, et Veske seda kuskil avaldada on mõelnud, kuid sündinud seda pole.

See kirjutis pakub võrdlemisi asjaliku ja rahuliku ülevaate E. Kirjam. Seltsi sisevõitlusist pealkirjas mainitud ajajärgul, muidugi Jakobsoni erakonna seisukohalt. Kuid igatahes puuduvad siin demagoogilised süüdistused või tahtlikud väänamised, veel vähem võiks seda liigitada „sõimu- ja laimukirjade“ hulka. Kuigi siin uusi, meile senitundmatuid detaile ei esitata, on see ometi õieti selge ja hea kokkuvõtte asjaolude arengust. —

Köleri kogu uued materjalid heidavad lisavalgustust ka ühele teisele Veskesse ja 1881. aastasse puutuvale küsimusele. Teata-

vasti oli mainitud aasta suvel Peterburisse läkitatud eesti seltside saatkonna mõtte algatajaks ja ka asja läbiviijaks E. Kirjam. Selts. Hurt keeldus sel puhul Peterburis valitsusele esitatud 9-punktilisele märgukirjale alla kirjutamast — sisulistel motiividel. Hiljemini teatas „Sakala“, et ka Veske alla ei kirjutanud — „et tema suurekooli ametile sellest jälle takistusi ei tuleks“. Kuid selle kinnituse vastu leidub märgukirja senistel koopiatel ometi ka Veske allkiri. Ja seesama nähtus kordub selgi eksemplaril, mis nüüd saab tuttavaks Köleri kogu kaudu. See on kirjutatud C. R. Jakobsoni käega ja näib olevat üldse märgukirja originaal. Samuti on allkirjad sellele tehtud asjaomaste isikute eneste käega, nende hulgas ka M. Veske oma. Kõik allkirjad on samas järjekorras nagu koopiatelgi, aga et viimastel leidub allkirju ainult 14, siis tuleb siia veel kaks — Carl Kamm'i ja J. Köler'i oma — lisaks. Tõenäoliselt ei usaldanud Jakobson seda ajaloolist dokumenti kodumaale tuua, vaid jättis ta Köleri kätte hoiule, kus see säiliski. Kuid ühtlasi on see veel lisatõendiseks, et Veske vahest siiski ka valitsusele esitatud märgukirjale oma nime märkis, kuigi „Sakala“ seda jälgede segamiseks eitab. —

Kolmandaks olgu siin toodud lisa-andmeid Hurt-Jakobsoni vahelise vastuolu lõppmomendi kohta. Olen oma uurimuses tähendanud, et meil teated selle kohta puuduvad, kas Hurt Jakobsoni surma puhul mingit lepitavat sammu astus või mitte, olgugi et R. Kallas seda tungivalt soovitas teha. E. Kirjam. Seltsi arhiivis olevate Hurda paberite hulgas leidub aga ometi tema lühike kirjutis, mis osutab selle hilisegi leppimise püüet. See kirjutis on järgmine:

Редакция Сакала — городъ Феллинъ.

[Surma mälestuseks ja Jumalaga jätmiseks.]

Hinga rahu, suguvend ja kaastöötaja isamaa põllul. Üks siht oli meil, Eestirahvast teenida ja nende põlve ülendada. See oli meie ühendus, armastus ja õn. Teed ja tundmised olivad mitmesugused ja viisivad meid lahku. Mis lihast ja verest sisse anti, see vajugu ja kadugu, mis tõest tuli, see tõusku ja toogu vilja. Jumal on vaidlemise ja vaenu lõpetanud. Rahu Sulle mulla põrmus, rahu meile isamaa pinnal. Tänu tõsise töö eest, lepitus kõige liia eest. Jumalaga!

J. Hurt Peterburis.

Need ilusad ja liigutavad sõnad oma lahkunud verivastase mälestuseks pole öeldud ainult kombetäiteks. Lisaks on nad määratud avaldamiseks just selle vastase häälekandjas, kust Hurt kord niisuguse tüliga lahkus ja kus teda pärast seda aina vaenuga meelde tuletati. Arvatavasti saatis Hurt oma järeelhüide ka toimetusele ära, võib-olla koguni telegraafi teel, otsustades aadressi laadi järgi. Kuid „Sakala“ jäi kohe pärast Jakobsoni surma paariks kuuks seisma, ja kui ta siis viimaks jälle ilmus, olid teised asjad päevakorral. Nii ei võimaldanud saatus isegi selle hilise lepitushääle kuuldavakssaamist.

Üks kõige püsivamaist mõnitussiltidest, mis meil kellegi külge kleebitud, on Ado Grenzstein'i kohta tarvitatud „Baltlaste Piirikivi“. Tõsi, see kupits ise polnud kuigi püsiv, vaid siirdus ühe leeri äärest teise, nii kuidas ajad ja olud nõudsid. Alul tähistas ta mingit euroopalikku vabameelsust, siirdus siis ruttu kodumaise kirikumõisa väljale, märkis mõne aja rahvaliku kultuuritöö suunda ja oli lõpuks peaaegu rahvusliku elu kalmukiviks. Aga Baltlaste Piirikivi nimetis elas neist ümberkolimistest üle, vähemalt ühe osa ta vaenlaste juures. Sest see oli saadud eriti meeldesöövivail tingimusil.

„Baltluse“ idee algataja oli teatavasti Harry Janssen, kes kuulutas seda esialgu „Eesti Postimehes“. Kui aga Grenzstein a. 1881 selle lehe toimetamisele asus, siis näis iseenesest mõistetav olevat, et ta ka baltluse idee üle võttis, olgugi et ta seda kuskil otseselt ei propageeri. Ja kui ta varsti oma lehe „Oleviku“ asutas, siis ei suutnud isegi uus sõimunimi „Kolevikumees“ vana tuttava „baltlasega“ võistelda. Alles sajandi lõpul lõi „Mustlane“ üldisemalt läbi.

„Baltlaste Piirikivi“ nime ajalugu on enam-vähem tuttav. Vähemalt juba 1881. a. suve alul oli ta laiemalt tarvitusel, nagu võime näha vennaste Reinwald'ide pilkelaulikust „Nalja-kannel ehk Laulurahe Baltlaste lilleaias“ I. E. Kirjam. Seltsi 28. augusti üldkoosoleku lahingud möödusid täielikult sakalaste ja baltlaste lahutava tähe all. 26. septembril hakkas „Sakalas“ ilmuma pikem juhtkiri nende lahingute üle „Baltlased ja Eesti Kirjameeste Selts“. Ning 7. oktoobril ilmuski Grenzsteini toimetatud „Eesti Postimehes“ 17-aastase Juhan Liivi tuntud müstifikatsioon, mille järgi E. Kirjam. Seltsist sakalaste vägivalla tõttu m. s. ka järgmised liikmed olla välja astunud:

- B. Paop — koolmeister Allatzkivil.
- A. Jaanson — rentnik.
- L. Juhkam — rentnik.
- T. Rosenthal — koolmeister Allatzkivil.
- L. Juhanson.
- A. Kose.
- S. Jürjenson — rentnik.
- T. Wöldmann — koolm. Allatzkivil.
- E. Jakobson — kohaomanik.

Ei kulunud aga palju aega, kui „Sakala“ kahjuröömsalt teatas ja „E. Postimees“ ise halvaks panuga möönis, et see „väljastunute“ nimestik on selge pettus ning et nende nimede algtähed ülevalt alla lugedes moodustavad sõnad „Baltlaste Piirikivi“. Nii oli Grenzsteini tema enda häälekandjas narritud! Naeru oli palju ja kõma sellest kandus kuni Riia lehtedeni. E. Kirjam. Seltsi sisetülde kaudu oli see sõimunimi lõplikult Grenzsteinisse hakanud.

Ganäh mis Gesti rahwas tei,  
Ta Wiini Wakkal riski lei  
Ja wäga ilus Gesti mees  
On palja piitsaga ta ees.

Ta nädleb tema patull ker'd,  
Et puriskab wälja legiwerd  
Ja ristipuu on Gesti mänd,  
Tal ripakile kuuepäänd.



Solewikumees häbisambas.

Ja vahest ei tahtnud ta just selle tõttu isegi vanas eas oma noorpõlve kirjanikunimest Piirikivist enam midagi teada, nagu mulle isiklikult kinnitas.

Noilt tüliaegadelt on pärit ka esimesi eesti poliitilisi karikatuure, mis leidub EKIA-s J. Köleri kogus. See on poole kirjutuspogna suurune vesivärvipilt, allkirjaga „Kolevikumees häbisambas“. Seal on kujutatud Grenzstein üht jalga pidi puu otsa riputatuna, seljas sinine kuub ja kollakas vest, jalas roosakad püksid. Tema kõrval seisab mees mustas punaste tressidega mulgi vammuses ja jagab poodule piitsahoope. Kuna ülesriputatus on püütud jäljendada Grenzsteini portreelist sarnasust, on nuhtleja mingi „ideaalkuju“. Pildi kohal on hästi väljatöötatud sinise gooti kirjaga järgmised salmid:

Ennäh mis Eesti rahvas tei,  
Ta Viini Baltlast risti lei  
Ja väga ilus Eesti mees  
On palja piitsaga ta ees.

Ta nuhtleb tema patust ker'd,  
Et purtskab välja segaverd  
Ja ristipuu on Eesti mänd,  
Tal ripakile kuuehänd.

Selle karikatuuri sünniaega võib ainult umbkaudu määrata. Sõnad „Viini Baltlane“ tuletavad meelde varasemat aega, mil veel mälestus Grenzsteini õpinguist Viinis (1878—80) oli värske. Teiselt poolt on aga „Kolevikumehe“ mainimise tõttu kindel, et karikatuur on pidanud sündima pärast 1881. a. detsembrikuud, mil „Olevik“ juba käimas oli. Süžee ise aga näib viitavat 1879. aastasse, mil Grenzstein avaldab E. Kirjam. Seltsi Aastaraamatus luuletise „Mu viimne soov“, milles autor palub, et tema hauale risti ei pandaks, vaid puu istutataks, millest vahest lapsekätki tehakse.

Ehk saab siis selle kätki sees  
Kord üles kasvatatud mees,  
Kes veel kord illma lunastab,  
Ilma, et ristis punastab.

See P. Rosegger'i luuletise tõlge ilmus tookord „Piirikivi“ nime all. Ta äratas E. Kirjam. Seltsi teoloogidest eestseisuses valju protesti, nii et isegi dr. Veske albumi toimetaja kohalt valandati. Nüüd aga näeme karikatuuris Grenzsteini enese puu otsa „ristilööduna“ ja „väga ilusat Eesti meest“ tema „patust ker'd“ nuhtlevat, nii et purskab „segaverd“. Neil mõttekujudel võib midagi ühist olla.

Veelgi raskem on määrata karikatuuri autorit. Joonistus on Köleri enese kohta liiga nõrk, salmikute keel aga liigagi hea. Nagu osutavad puu oksad ja tagapõhja maastik, on autoril igatahes teatud vilumust vesivärvide tarvitamises. Tõenäoliselt on keegi asjaarmastaja oma katse Kölerile näha saatnud. Seda kinnitab seegi, et joonistis on kord kaheksaks kokku murtud ja nii vist kirjaümbrikus olnud. Ning Köleri kogus ongi see kahtlemata esimene värviline eesti karikatuur siinemaale säilinud.

Hugo Treffner loobus 1890. a. maikuu üldkoosolekul E. Kirjam. Seltsi presidendi ametist — pärast seda, kui ta seltsi oli täitsa alla viinud ja presidendi au talle enam lõbu ei pakkunud. Sellega oli seltsis valitsev venesõbralik erakond sattunud täbarasse seisukorda: ühtegi teist autoriteetset presidendikandidaati tal polnud, kuid vastaslaagrist ei tahtud valida. Määrati siis uuendusmeelsete juht dr. K. A. Hermann ajutiselt „tegevaks presidendiks“, pärisvalimine aga lükati alles järgmise aasta jaanuari üldkoosolekule. Uuendusmeelsed olid selle vastu valmistunud ja isegi 22 uut liikmekandidaati esitanud, kuid nendele ei antud valimistel hääleõigust. Ja tulemuseks oli, et presidendiks valiti venesõbraliku erakonna väikese ülekaaluga prof. J. Köler, esimeseks abipresidendiks ikkagi Hermann ja teiseks jällegi venesõbralik tšensor J. Truusmann. Uuendusmeelseist läks läbi veel V. Reiman laekuri teise abina. Köler oli kahtlemata suur kunstnik ja ohvri-meelne isamaalane, kuid ta oli poolsada aastat kodumaast eemal elanud ega tundnud siinseid vahekordi, ja igatahes polnud tal mingit tegu eesti kirjandusega. Kuid peaasi, autoriteet oli leitud, kelle selja taha pageda! See paistab ka venestajate rõõmusõnumist: „Meie saame meeldiva teate Tartust. Hiljuti olnud Eesti Kirj. Seltsi koosolekul võitis esimehe valimisel vene-eesti partei, ja seltsi presidendiks valiti tema senine aupresident, kõigi poolt austatud eesti-vene tegelane, praegu Peterburis elav prof. Juri [!] Petrovitš Köler“ („Kolõvanj“ 9. I 1891, nr. 7). Muidugi polnud Köler kellegi venestaja ja muidugi tundis ta ka ise oma ebakohasust kirjandusliku seltsi juhataja kohal. Kuid teda sundisid sellele kohale jääma nii omameeste manitsused kui vastaste kahtlased loobumisahvatlused. Lähemat selgitust selle kohta annavad Köleri kogu uued materjalid.

Valimiskoosolek oli 4. jaanuaril 1891, ja kohe järgmisel päeval teatas kirjatoimetaja A. Daniel Kölerile ta valimisest. Kuid kartes, et Köler valimist vastu ei võta, pöördusid tema poole ka kaks truumat erakonnameest — H. Treffner ja J. Kõrv. Esimene kirjutas dateerimatus kirjas (kiri saksakeelne, kaks kursiveeritud lauset eestikeelsed):

Meie asjad seisid E. Kirjameeste Seltsis nii halvasti, et meie inimestele kõik kadunud oli, kui mitte meie algatusel poleks Teid presidendi kohale ette pandud. Kõik ümberkaudsed balti pastorid olid juba Tartusse kogunenud ja lasksid oskamatul viisil oskamatute käsijalgade kaudu järele pärida, kas võit juba käes on.

Ainult mõni üksik hääl oli meil rohkem, muidu oleksid võidukad vastased pastor H[urda] auliikmeks ja dr. H[ermann] presidendiks teinud. Iga meie kandidaat oleks presidendikandidaadina kahtlemata läbi kukkunud, sest isegi Teie vastu, kes Te isalikus armastuses rahva heaks võidelnud ja kannatanud, juiges algkooliõpetaja Org teha kõvu etteheiteid, et Teie ainult kunstnik olevat, doktor Hermann aga suur grammatik. Me andsime muidugi Orule põhjalikult nina peale. Muu hulgas: *Mis Teie*

*küll ja tõine lihtsurmik nii suurest mehest teate arvata, kellel see auu on olnud kahe Keisrite usalduse mees ja maaliija olla. Kui Teie, kõrgesti austatud härra, läbi läksite, siis oli kohalolevate baltlaste viha suur. Mõne aja pärast ütlesid nad kõvasti: Olgu peale, ega tema seda ametid vastu võtma ei saa, siis valime uuteste.*

Nüüd on ettepanud uusliikmed hääleõiguslikud, jätkab Treffner, ja sellepärast baltlastel seltsis kindel enamus. Kui nüüd Köler tagasi astub, valitakse Hermann presidendiks. Ja mitte ainult E. Kirjam. Seltsi, vaid ka ettevalmistusel oleva üldlaulupeo ülimaks juhiks, J. Hurt ja J. Kapp oleksid siis laulupeo kõnemehed! Baltlased lööksid rahva ja riigivalitsuse ees palju poliitilist kapitali ja esitaksid vastaseid ülearuste raturikkujatena. „Härra professor! Olete Teie seni eestlaste, nende tänamatute, eest kannatanud ja sõdinud, jääge kuni suure laulupeoni meie säravaks autäheks, siis tahame meie unustusehauda tagasi vajuda. Väikese julgust kaotanud karja nimel julgen ma Teid alandlikult paluda meie valimine vastu võtta.“

Niisama meelisklevalt kirjutas 7. jaanuaril Kölerile J. Kõrv: „Võtke armulikult valimine vastu, praegu ei ole meie partei seas mehi, kes nii rahva usalduse oleks jõudnud ära teenida.... Teised eestseisuse liikmed saavad kõik tööd, nagu sennini, toimetama, Teie olge meile aga kokkuhoidjaks ja kaitsjaks.“

Kuid Köler kaalutles ometi kümmekond päevi, — hiljemini kuuleme, et vastasparteilased sellal isiklikult käisid Peterburis teda loobumisele meelitamas. Alles 16. jaanuaril vastab ta seltsi sekretärile, et ta oma kohuseks peab valimise vastu võtta ja järgmiseks üldkoosolekuks Tartu sõita — „seni ajani palun asju õntsa endise presidendi Dr. Veske vaimus toimetada“. Selle peale saatsid Treffner ja Daniel Kölerile 20. jaanuaril ühise rõõmukirja: „Tõsistele Eesti puietele truuks jäänud hulgakene rõõmustab enast ütlemata.... Nüüd.... kuna Teie meie juhtijaks asute tunneme jälle soontes uut jõudu ja vaimu värskust. Baltlaste ainus lootus oli see, et Teie ehk vast ametit vastu ei saa võtma, siis oleks uus valimine tulnud.... Nüüd on ka see lootus nendel luhta läinud.“

Nõustunud presidendiametit vastu võtma, leidis Köler tarviliku olevat ka oma esimese abi, vastasest erakonnast oleva dr. Hermann poole pöörduda. Kuid ta tegi seda alles 27. jaanuaril: „Töötægia presidendi amet on kui väik selgest taevast minu piale maha langenud. Üksi nii palju näitab mul selge olevat et kui selts sunitud olli, Peterburi elaniku ja mitte kirjanikku oma presidendiks valida siis tööraskus Tartus elavate eestseisuse liikmete piale jäeb.“

Tõeliselt langes neid raskusi Kölerigi osaks enam kui tarvis, kuigi need olid teist laadi, kui ta alul kujutles. Tal oli seltsiga juba samal 1891. aastal küllalt tegemist, kuid veel palju raske- maks muutus selle juhtimine järgmisel, ülitormisel ja ühtlasi viim-



sel seltsi tegevusaastal. Kahtlemata, need kogemused kulutasid vana Köleri viimseid optimismiraasukesi, mis tal olid veel jäänud pärast mitmekümneaastast küllaltki pettumusrikast avalikku tegevust.

Näib, et Köleril endalgi oli väike aimus sellest, kui kõrgelt võis õieti hinnata neid kodumaisi tegelasi, kes suure suuga ta oma juhiks kuulutasid. On ju küllaltki huvitav, et ta seltsi edaspidises tegevuses ei soovitanud jälgida oma otsese eelkäija Treffneri sammusid, — mida lihtne viisakuski oleks nõudnud, — vaid „õntsa endise presidendi Dr. Veske“ omi. Teiselt poolt pidi silmitselgitavalt mõjuma sama A. Daniel, kes alles äsja koos Treffneriga nii üksmeelselt oli Köleri poole pöördunud. Sest ainult paar kuud hiljemini, 13. aprillil kaebab Daniel Kölerile: Treffner tahtvat, et suvel E. Kirjam. Seltsi poolt korraldataval laulupeol rahvas keisrilaulu vene keeli laulaks, ja ajavat suure tuhinaga seda asja. Daniel leiab aga: „Kui sellepeale vaatame, et meie rahvas veel nii vähe venekeelt oskab, siis saaks võle väljarääkimise läbi see püha laul ära naljatatud.“ Kuid et siin ainult „püha laulu äranaljatamist“ ei kardeta, seda näeme kohe kirja jätkust: „Nõndasama hoiatage ka et Eestseisus kuidagi pidu ajaks ja pidu ajal Eesti keele kõnelemiste ja kõnede õigusi ei kitsendaks. Aeg tuleb vast millal meile k o h u s e k s tehakse emakeele asemele teist keelt rääkida, ootame ära, ärme ette tükime. Nõnda kaua kui vabadust on emakeelt tarvitada peaksime seda ka tegema.“

„Esimese eesti keskkooli asutaja“ Treffneri mõttemänglused põhjustasid igatahes selliseid hoiatusi.

(Järgneb.)

Friedebert Tuglas.

---

## Janssen'i „Eesti Laulik“.

### 1.

Järgnevad read lisandavad uusi paljastusi eesti ärkamiskirjanduse sünniloost. Kirjandusajalooline töötsimine ei lakka küsimast, mida on suutnud meie esilaulikud ja proosarajajad omast jõust, mis on saadud võõrast väest. Paraku pole ju kaugeltki mitte kõik, mis on käibimas eesti omadussõnaga ja kaetud kõlava nimega, veel tagatult eesti meistritöö.

Tõesti tänulikum oleks pead paljastada suurte loovate eeskujude ees kui meie esimeses kirjanduslikus, hariduslikus, rahvuslikus tõusvus avastada ikka uusi sõltumusi saksa eeskujudest. Kuid võrdlev-ajaloolise pilgu teritamine kohustab asju nimetama nende õige nimega, ja see on pidanud kahandama enam kui ühe ärkamis-

kirjaniku algupäraseks arvatud nimbust. Näib, nagu oleks uurimise alla otse varisemas F. R. Kreutzwald'i kirjanduslik aujürg. Jah, eesti lauluisa saksa laenuliseks osutunud luuletisi ei saa me tänapäev omaks hinnata endise naiivse imetlusega, saksa sõltlase palgepooli on nähtavale kooritud ta parimastki proosateosest.

Kas kahjustab see silmaselgitus ka tõeliste suutmiste ja teenuste teadlikumat tajumist? Tohime veel tänapäevalgi tähtsustada Kreutzwaldi eepika erikaalu, tunnustame ta lüürika algupärast ülejääki. Anname au ta kultuursele ja õilsale luuleharrastusele, ta värsitõlgete klassilisele ja romantilisele maitsele.

Aga kui keegi lihtlabase saksa värsisellina on võitnud eesti lauliku populaarsuse, siis J. V. Jannsen oma rõõmsa rõkkamise ja haleda meeleliigutuse äratustega.

Nõudlikumat eesti värsimaitset on Jannsen luuletajana küll ammu ärritanud. Alaväärtuslikuks „seasöögiks“ — jah, nii ägedalt — põlgas Kreutzwald *Eesti Laulik*uks nimetatud Jannseni salmiraamatut. Kreutzwaldi eituslik suhtumine ei piirdunud mitte ainult Jannseni labaselt kõlksuvate riimsõnade „seal“ ja „teal“ mõnitusega. Halvakspanu puudutas ka niisugust algupärasuse teesklust, nagu seda esindas näiteks Arndt'i *Was ist des Deutschen Vaterland* ümbernarrimine eesti vaimuroaks (Kreutzwald Bertram-Schultz'ile 12. IV 1864).

Kreutzwald'i nurisemine ei moodustanud mingit avalikku arvamust. Tema kirjavahetused on avalikustunud alles järglastele, ja vähene on tema arvustusest teadlikkude protsent vist veel tänapäevgi. Pealegi oli ju Viru lauliku enese värsipraktika liialt kinni saksa eeskujudes ja mõjuringis. Jakobsoni aktiivne rünnak Jannseni vastu sarjas haaravalt küll postipapa ühiskondlik-politiliselt lõmitavat suunda kohaliku saksluse ees. See oli Jannseni tegevuse ühekülgne sarjamine radikaalse rahvusliikumise seisukohalt, mis mööda tuhises ta rahvalikust ja siiski nii ebaeestilisest kantrivaimustusest, ta kahes trükis levinud *Eesti Laulikustki*. Ei küsitud, kust see pärisprimitiivse ja ürgomase rahvalaulu vastane oli välja võtnud oma halleluuja-, hurraa-, traraa- ja mek-mek-toonid.

Vaevalt leidub intelligentsel arengutasemel praegu enam harjumusinimestki, kes endise Vändra kantriga saaks täitsa kooskõlaline olla „cht Eesti laulus Jummal, issama ja keisri auks“. Kuid harva kel nüüdki veel asjalikku ülevaadet on neist saksa elementidest, mis on maskeeritud ta algelisse rahvuseäratusse ja muisse arenematu enesetundmusega sobitatud tujukõrgendustesse. Jannseni omaaegne menu lihtsameelsete lauljate ja lugejate juures, ta lauluvalemite osaline pärastinegi ringkäigus püsimine, mõningate alalhoidlikkude seletajate kalduvus, — kõik see on projitseerinud kujutlust: „Luuletamise osavuses jõudis Jannsen iga tahes oma kaasaeglastest kaugele ette“ (Kampmann). Millistest

kaasaegseist? Uuemate märgatav vaikimine Jannseni värsipärandist on võinud paista pieteedina hulgaliste põhiväärtuste tooja ees.

See osutub ometi väärkujutluseks ligemalt vaadates. Aeg annab arutust, olgu selgitustöö ka tänamatumaid.

Uuemate kutsehuviline vaikimine Jannsenist on tegelikult tähendanud huvilangust ta siiksuse ja teoste vastu. See on kaasa tingitud Jannseni järeilmõju dekadentsiga. See on pikendanud pealiskaudsete otsustuste ja eelarvuste puhkust Jannseni nime ümber. Jannsen on jäänud Kreutzwaldi uurimiselavuse varju. Võhikule on Jannsen selles ebatasases valgustuses võinud ehk kehtida koguni algupärasema kirjanikuna kui Kreutzwald. Tartu ülikooli kirjandusajaloolises seminaris on küsimustesse süvenevaid üliõpilasi tulnud ergutada ka üleelatud kuulsuste uurimisele. Harva küll on keegi enesele soovinud Jannseni jälgede ajamise vaeva. Aga nagu tööle ergutatud allikakriitiline juurdlus paljastab ühe saksa eeskuju teise järele Jannseni jutustistes, nii on lugu ka ta lauludega.

Üks säärane juurdlus oli suunatud Jannseni *Eesti Laulikule*. Jannseni mahukaima värsipõimiku võõra- ja omapärasuse suhteid arutas A. U n i v e r'i allikakriitiline katse, peamiselt tekstivõrdlustest koosnev töö. Kuna see uurimuse seni avaldamatuna on aastast aastasse pidanud seisma jääma, siis arvan õigustatuks ja soovitavaks „Eesti Kirjanduse“ lugejatega jagada vähemalt lühikest ülevaadet saavutatud tulemustest. Lisandan seda kokkuvõtlikku referaati siin ühtlasi omade tähelepanekutega. Registreeritud tooresmaterjali pragmaatiline esitusvisand kuulub selle juures hoopis nende ridade kirjutajale.

## 2.

*Eesti Laulik* põlvneb meie ärkamiskantri Pärnu-perioodist, sellest järgust ta tegevuses, mille liikumisala tähistavad *Sioni-Laulo-Kannel*, *Sannumetojad*, *Perno Postimees*. Trükitud on see Jannseni tähtsaim ilmlik värsikogu 1860. a. Tartus H. Laakmann'i juures. Laulmise otstarbeks koostatud ja turustatud, väikses kaustas ühes registriga 191 lehekülge paks, sai *Eesti Laulik* lisaks veel nootidega *Wisi-ramatu*, mis ilmus 1862. a. See oli saksa koorilaulukommete mõjuvaks ja praktiliseks ülekandmiseks looduslapselikkude leelutuste allakäiku, kõrtsiliste aiduraidutamise asemele. Saksa soost estofiilide poolt algatatud eeskava, mille teostamise agaruses ja kerguses Jannsen näis olevat võistlematu.

Vaesed eesti karjalapsedki pani see kanter kähku lullitama Tirooli rahvalaulu viisil (lustmängust *Die Bürger in Wien*): „Juwiwallera, Juwiwallera, Juwialle-ralle-raller!“ (E. L. nr. 28).

Mitmekülgsel Pärnu koolmeistril oli saksamoelise laulu harrastus südameasjaks. See oli „targema rahwa“ kosutusvahendiks, see oli „kaunis waimo harrimisse abbi“. Pärnu saksa meestekoo-

rist osavõtmine innustas teda taktikeppi tõstma ka omas koolimajas küll lastega lauldes, küll pühapäeviti pärast kirikuteenistust mehi ja naised laulma kogudes. Eestikeelsete laulusõnade hankimine saksa nootide ja tekstide täiteks tegi Jannsenist värsisepitseja. Alles kitsamas ringis teotsedes ja *Perno Postimeest* toimetades oli tal võimalik oma haridusideaali kohase laulurepertuaari soetamiseks hoogsamalt sulge liigutada kui pärastpoole. *Eesti Postimehe* toimetajana Tartu siirdunud, seltsielu organiseerimisele asunud, politikakeeristesse tõmbunud, ei saanud Jannsen enam nähtavasti küllalt mahti esinemiseks laulumööduga seotud kõnes. Pealegi kerkis ju Jannseni perekonnast kuuldavale ja nähtavale ta tütre Lydia kõiki südamlikult vaimustav luuletaja-and.

Käesolevas vaatluses on ülearune korrutada seda, mis üldse teada Jannseni juhtivast osast esimese ülemaalise eesti laulupeo korraldamisel. Möödume sellest *50 aastase Juubeli-pühha laulude* märkimisega. Isa Jannseni enese laulujoonelt sisaldas see kogu ta hilisema nimetamisväärseima lisandi: siit läks rahvushünniks huultele *Mo issama mo õn ja rõõm*. Muud Jannseni populaarsed salmid ühes viisidega on peamiselt pärit ta varasemast *Eesti Laulikut*. Mõnda sellest laulikust „tuhhat suga hüüti wahwast“ ka esimesel eesti üldlaulupeol 1869. a. Ettehoisatuna juba esimesel Saksamaa üldlaulupeol 1838. a. kajas näiteks A. H. Weissmann'i *Auf, ihr Brüder, lasst uns wallen* Jos. Stuntz'i viisiga meil Jannseni ümbermoondises (*E. L.* nr. 16):

Eesti vennad, laulgem rõõmsast,  
Kiitkem omma issamaad!

Nihkugem nüüd *Eesti Lauliku* koosseisu eritlemisele lähemale. Tõstame autorsusküsimused välja viiside seosest, s. t. komponistide küsimuse jälgimisele ei pane me siin rõhku. Seega saame küsimustest ja lahendustest küll pooliku pildi. Tõeliselt luuletas Jannsen ikka viiside najal: ühes nootidega laenas ja eestistas ta laulusõnad; harvemini on viis pärit ühest eeskujuks võetud laulust ja viisiga enam-vähem paslik värsitekst tuletatud mõnest teisest. Värsitekstide eestistamine on vähesel määral sekka poetanud ka algupäraseid jooni, originaalviiside osa *Eesti Laulikus* on kõige haruldasem. Saksa värsi- ja noodiraamatud — enne sajandi 60-daaid aastaid ilmunud, balti seltskondlikku huviringi puutunud — on *Eesti lauliku* allikate avastamisel teeninud esmajärgulist tähelepanu. Avastamise abivahendite loendamine viiks siin ometi pikale, sest Jannsen on oma valiku ammutanud riburada. Igal juhul pole õnnestunudki päris kindlaks määrata Jannseni ühenduste ühe või teise algallikaga.

Neist saksa värsi- ja noodiraamatuid, mis *Eesti Laulikut* on varustanud, märgiksin siin vaid teedjuhatavamaid nagu: *Liederbuch der Freunde des Gesanges in Reval* (1834<sup>2</sup>); *Baltisches Liederbuch*; Erk, *Liederkrantz* (loendamatu arv trükke, isegi 1856.

aastal mitu väljaannet); Erk, *Volkslieder*; Fink, *Musikalischer Hausschatz der Deutschen* (1854\*); Göpel's *Deutsches Lieder- und Commersbuch* (väga mitmekordselt paljundatud). Peale Göpeli oli küllalt muidki buršilaulikuid saadaval (see liik lisandas Jannseni laulikus eriti elurõõmu rökkeid, isamaa- ja sõjalaule). Saksa vanemate laulude tähelepandav rohkus Jannseni repertuaaris toob oletusvõimaluse lähedale, et tal ka otseselt käepärast on olnud mõni saksa vanem rahvalik laulukogu (nagu näiteks Becker'i *Mildheimisches Liederbuch* 1793<sup>1</sup>).

Nagu selgub, on *Eesti Laulik*usse hangitud saksa värsisaadused pärit mitmest kandist ja ajavoolust. Teades Jannseni aukartust kohaliku saksluse ees võiks oodata balti luuletajate ja komponistide arvukamat esindust ta annakus, kui seda tõepoolest leiame. Balti saksa komponistidest on ta viisiraamatusse teed leidnud õieti üks ainuke Grindel. Ka pole *Eesti Laulik* Balti sakste kohapealsest riimivallast kuigi palju omandanud. Küsid siiski, kust on selle riimi ja rütmi konarusi kartmatule värsirummule kistud *Heitliku ello* (*E. L.* nr. 86) nii baltlikult tuttavad laulusõnad:

Nüüd istume keik ühhes kous,  
Et rõõmus teist rõõmsaks ka teeks;  
Nüüd laulame veel ühhes rõmus,  
Oh, et see ka ikka ni jääks.

See on A. Kotzebue *Tröst beim Abschied*:

Wir sitzen so fröhlich zusammen  
Und haben einander so lieb,  
Erheitern einander das Leben;  
Oh! wenn es doch immer so blieb!

Kuid Kotzebue oli teatavasti vaid ajutiseks Eestimaa elanikuks. Tema kirjanduslik tegevus ja kuulsus küündis üle siinsete provintsiaalsete piiride (eeltsiteeritud luuletiski ilmus esmakordselt Berliini ajakirjas *Der Freimüthige* 1803. a.). Teiselt balti vaateveerule joondunud riigisakslaselt, kelle vaimuvili siia sompunudki, K. G. Sonntag'ilt ja nimelt Sonntagi truualamliselt: „Heil, Nikolaus, Heil, All seinen Völkern Heil, Er gut, sie treu“ näikse õpetust võtnud Jannseni keisrilaul (*E. L.* nr. 3):

Õn meie Keisrile,  
Õn temma rigile,  
Õn keigile.

Sonntag omakorda jäljendas inglise kuningahümni *God save the King*, mis ka riigisaksa monarhistlikke isamaalaule on lisandanud mitmete versioonidega. Tundub, et meie poliitilise „Balti papa“ õnnekõrutus siin on ligemale litsunud Liivimaa kadunud kindralsuperintendendi sõnaseadmisele.

Balti hariduse emamaalt voorinud sisseveost on *Eesti Lau-likus* enne kõike aimatud, et Jannsen oma kogu esimest patriootilist trompeeti puhus M. A. Arndt'i järgi (*E. L.* nr. 1):

Kus on mo kallis issama?  
 Ons Eestima? Ons Lättima?  
 Ons Läne kitsas kalda serw?  
 Ons Narwa-jõggi, Peipsi-järw?  
 Oh ei! ei! ei!  
 Mo issama on surem weel.

On tõsi, et Jannsen jälgib Arndti *Was ist des Deutschen Va-terland* värsimõõtu, jälgendab kolgapatriootiliselt küsivat ja otse-kuu ümberekslevat mõttekäiku, mida salm-salmilt juhitakse isa-maad suurendleva paatose sõiduvette. Arvaks, et vähemalt Saksa maakolkade, Reini jõe ja Belti asendamine eestlaste pindalale ka-rakteristlikkude joonte ja nimetustega on ikkagi ümbertegija oma. Tõenäoliselt tuleb aga sedagi Jannseni algupärasuse avaldust piirata. On huvitav võrdluseks tuua üht Arndti baltlik-eestilist matkimist, mis on lõbusaks vahepalaks Bertram-Schultz'i *Bal-tische Skizzen* teises osas (1855). Sellest travesteerivas vormis („in heiterer Form“) aatlevast värsipuhangust siin paar salmi:

Was ist des Ehsten Vaterland?  
 Ist's Harriens schöner Ostseestrand?  
 Ist's wo Narwas Donner halt?  
 Ist's Tudolinns urewiger Wald?  
 O nein! o nein!  
 Esthonia muss grösser sein!  
 Was ist des Ehsten Vaterland?  
 Ist's Dagö's weisser Muschelsand?  
 Ist es die Wiek, wom Meer begrenzt?  
 Ist's Jerwen, das von See'n glänzt?  
 O nein! o nein!  
 Esthonia muss grösser sein!

Sissejuhatav avaluuletis Jannsenil, kelle vabatõlkele jääb igatahes järgmiste algupärase värsiridade au kuuendas salmis: „Siin ellan minna, Eestimees, mo Lutterusse usso sees...“.

Pärisbaltlikuks oma kuuluvuselt osutub *Eesti Lau-likus* jäme-koomiline *Pahhur laps ja temma kigutaja* (*E. L.* nr. 65). See on läbi 53 salmi sikutatud lugu Anni Peetri petlikust naisevõtmise õnnest, turtsaka kiusupunni mähkmesse köitmisest ja vagusaks kiigu-tamisest. Selle jandi süzeeline ülesehitus pole pärit kelleltki muult ku! omaaegselt Tartu saksa burleskselt kirjanikult K. P e t e r s e n i l t. *Karl Petersen's poetischer Nachlass* ilmus 1846. a. Arvatavasti siit kraapaski Jannsen *Die Wiege* (mis ka läti keelde tõlgitud); muutis originaali põhiliselt jambilise knittelvärsi oma eestikeelses jäljendises trohheiliseks; rakendas mingist noodiraamatust leitud Oberlausitzi rahvaviisiga. K. Peterseni juurde ei juhata mitte ai-nult *Pahhura lapse ja temma kigutaja* ehitusmotiivid, vaid ka ka-

rakteristlikud sõnastuskäänud, nagu: „Tassasem kui ingliske“ < „Ein blüh'nder Leib, ein Engel drin“, „Kaiel laulwad kukked kurkus“ < „Wiss nur, ihr steckt ein Hahn im Schlund“, „Jubba wõtmed kõllisesid“ < „Da klippert's und klappert's mit Schüsseln und Schlüsseln“, „Wälko löi ka saggedast“ < „Hu — dacht' er — heut' schlug's Wetter ein“ jne.

Näib, nagu oleks Jannsen Petersenilt mõjustust saanud burlesk-naturalistlikke käände mõnel muulgi puhul läigatada, poetada ka pateetilisse ja sentimentaalsesse. Ühes Peterseni kuulsamas burleskis (*Prinzessin mit dem Schweinerüssel*) siunatakse „die fatalen Flöh“, kes ei lase isegi vürstlikku verd magada. Kui *Deutschland, Deutschland über alles* pühitsejad võiksid lugeda Jannseni *Eestimaa kõib ülle keige* (E. L. nr. 18), siis tohiks neid küll kõige muu lisaks hämmastada manupanek:

Sidi kubes on ka kirbud,  
Mis ej lasse maggada.

### 3.

*Eesti Laulik* esinevad värsitekstid samuti nagu viisidki on enamasti üle kantud ühissaksa repertuaarist. Oma ebaeestilise eesti laulumehe bravuuri on Jannsen turgutanud peamiselt saksa-maalistest rahvalikest lauludest. Asudes harimatu maitse harimisele oma saksapärase vaadete ja vahenditega, arvestades teoorjusest ja umbvaimsusest vaevalt pead tõstvat lihtsameelsust, ei raskendanud ta oma sissevedu liialt saksa suurluuletajate sõidutamisega „Eesti rahwokese“ algelisele arengutasemele.

Klassikuid samuti illegaalselt kaisutada ja familiaarselt kasutada, nagu muid oma saksa eeskujusid — seda meie priiusvarmas kanter siiski nähtavasti ei sõandanud; selleks tundis ta oma laululaskmise ladususe vist pisut ka „tölbi keelega“ olevat. „Noh pahha mees, kes parrem teeb kui ta mõistab,“ lausub *Eesti Lauliku* väljaandja ise oma eessõnas. Saksa nõudlikumate luuletiste moondamisega eesti lauluks on Jannsen olnud tasa ja targu tagasihoidlik: G o e t h e on esindatud ainult ühe laulu tõlkega (*Der Sänger* — E. L. nr. 53), S c h i l l e r ühega (*An die Freude* — E. L. nr. 64). Schilleri *Rõmo kituse* on Jannsen pealegi kraabanud O. R. v. Holtz'ilt, Holtzi tõlkes tehes vaid väheseid keelelisi parandusi. Goethe luuletise pealkiri on Jannseni ümberpanekus küll moondunud *Laulo palgaks*; aga kui seda võrrelda Jannseni tavaliste matkimisvabadustega, püüab tõlge seekord hoiduda originaalile võimalikult lähedale. Goethe luuletise elavat ja laiõõnatut ilu tõlkija püüdlikki järelekompanamine ikkagi ei saavuta:

Der König sprach, der Page lief;	Nii küssis ükskord kuningas
Der Knabe kam, der König rief:	Ja teenrid ollid jooksemas
Lasst mir herein den Alten!	Se laulja sisse laskma.

Goethe lauliku teretus Jannseni suu läbi on omandanud tahtmatult parodeeriva lisavarjundi: „Oh, terre sured üllemad, Keik meeste-, naesterahvas!“ Ja kui preilid, proudad „teewad röömsad silmad“, siis nüüdislugeja jällegi pisut muigab. Aga Kreutzwaldi ergutas säärane klassikavirildamine viimati valgele astuma oma noorpõlvest saadik üritatud katsetega väarikat võimalikult väärilt edasi anda (*Angerwaksad*, 1860, *Wiru lauliku laulud*, 1865).

Seda agaram on Jannsen olnud saksa lihtsamate, kõrvalisemate, nimetute luuletajate ja luuletiste profiteerimisega. Nimetuid saksa luuletisi on ta nagu käisest puistanud eesti nime kolusse. Hõlpus on olnud sedasi simuleerida eesti laulikut. Aga tõelise autorsuse haarang pole hõlpsamaid selles sõgesiku-mängus. Isegi kui käes on otsitud algtekst, võib autor siiski jääda teadmatuks. Meie kantri hingeelule kõlbas näiteks: „Dem Kaiser sei mein erstes Lied, Ihm kling der erste Klang“ — „Mo keige kallim lauloheäl On minno keisrile“ (*E. L.* nr. 7). See keisrikiitus pole unustatud Fr. M. Böhme põimikus *Volksthümliche Lieder der Deutschen im 18. und 19. Jahrhundert*, 1895; aga ka Böhme ei tea autorit nimetada. Juureldes Jannseni kutsekohast laulu *Meie kanter* (*E. L.* nr. 70) leiame, et see mitte orjalikult ei jälgi ühte saksa originaali, vaid on koostatud kahest. Algupool: „Nüüd, sõbrad, wõtkem laulda“ läheb tagasi saksa vanemate laulikute ringkäigus tuttavale: „Auf, Freunde, lasst uns singen“, autor ometi tundmatu, kustunud. Lõpupool, kus kehutatakse kasustama lõbustavat lauluaega, võlgneb nähtavasti J. H. Röding'i laulule: „Auf, Freunde, nützt die Stunden, Die uns zur Lust gemacht“. Teine kord võivad originaali otsisklejale kätte puutuda ainult liigipärased otsad. Jannseni perest peresse käivad *Rätsepad* (*E. L.* nr. 80) kekslevad ja mekerdavad samuti nagu mõnes vanas saksa rätsepalaulus: „Mähhhää, mäk, mäk, mäk!“ Mõne vulgaarse Banck'i või Goll'i *Schneiderlied* tunneb sama refrääni: „meck, meck!“ Aga mine võta kinni saksa iganud kommeršlaulikute legionist see sokutus, mis on olnud Jannseni *Rätsepate* arvatavaks otsemaks eeskujuks!

Kõike seda turult kadunud rämpsuga ei leidu meie raamatukogudest. See raskendab Jannseni jälgede ajamist.

No piisab *Eesti Lauliku* koosseisus tabatutegi seas väheütleivate nimedega saksa autoreid „pärditse palju“. *Kas tunnete mo issamaad?* (*E. L.* nr. 2) — suur „Vaterland“ ja väikse Veit Weber'i varjunimi on selle taga. Sulas heakohtlane eesti süda lauldes: „Oh terre kallissama, Oh terre süddamest“ (*E. L.* nr. 13) — aituma oleks pidanud andma Joh. Nepomuk Vogl'ile. Kostsid isamaaliseks õhinaks ärganud hääled „Kui metsa kohhin, kella heäl, Kui püssipauk ja lõo laul“, kõlksutas see õhin nagu mingis maanias lemmiksõna: „Mo issama! mo issama! mo issama!“ (*E. L.* nr. 17) — autorinimi Robert Reinick. *Oh hus-*



*sarid on üks wahwa wäggi* (E. L. nr. 24) — kutsutagu vaderiks Karl von Decker. „Kui kaunist hüab waino peäl Se karjasarwe heäl“ (E. L. nr. 29) — jah, aga Christoph von Schmid t'i Waldhorn kah: „Wie lieblich schallt im grünen Wald des Waldhorns süsser Klang...“.

Pikk rodu umbes samaväärseid veel loendamata. *Lögem kokko, röömsad lauljad* (E. L. nr. 33): see oli häälte vennastumisrõõm Jumala ja — tagant järele öeldes — August von Drake armust („Brüder lasst uns gehn zusammen“). Eesti ärkamiskantri vaimustusel pole puudunud ei aadlikke ega kodanlisi salanõunikke saksa värsivallas, väga mitmekesiseid. Asendas aga eestistaja, ütleme, O. L. B. Wolff'i iseenesest keskpärast *Wo möcht ich sein* oma vagatsemisega (E. L. nr. 48), siis *Kus elaks ma*:

Kus keik õiglased römoga istuwad,  
Ning ka Jummalat tännades laulawad.

Nagu eeloleval juhul, on saksa väikeluuletajate käitlemine siin pahatihti niisugune, et originaalist on vaid riismed järel. Aga mis Jannsen „omast peast“ paneb asemele, see on enamasti jällegi tõelise algupärasuse aseaineks. Sünniajalt hilisemate saksa värside käisest puistamisega vaheldub *Eesti Lauliku* taskumäng vanematega. 18-st sajandist — täpsamalt aastast 1788 — on see *Nooruse rõõm* (E. L. nr. 57), mis on üle võetud Joh. Christ. Günther'ilt. Kõrvuti umbes samaajalise *Nore ello rõõm* (E. L. nr. 58), samuti sentimentaalselt lõbus ja kristlikult buršikoosne, autoriks Heinr. Christ. Schnoor. Kes pole kuulnud Schnoorist, on ehk kuulnud: *Vom hoh'n Olymp herab ward uns die Freude*. See Saksa üliõpilaslaulikute vanavara travesteeriti lihtsate eesti poiste, perepoegade, sulaste rõõmulauluks. Võimalikult vooruslikuks tarvituseks kaotatud „Becherklang“ ja „Jubelgesang“, laulmine põhjendatud viimsele kolumatsilegi arusaadavalt: „On tervis kä, kõht täis ja rie ümber Miks pead norgus ollema?“ Oo, veelgi huvitavam saksa laulikute vanavara varjupaik on see *Eesti Laulik*. Kes oleks võinud arvata, et laulunumber 45 E. L-s — *Kül rõmustab se siiddame* — peidab vastukaja Chr. Felix Weisse koomilisest ooperist *Der Ärndtekrantz* 1771! Eesti ärkamislaul, Jannseni jumalakartlik vagatsus, ja operetlik hookus-pookus, pealegi sihuke, millele Saksamaal Jannsenigi ajal enam käsi ei plaksutatud! Suisa *Hokus-pokus*'e nimelisest saksa 18. sajandi operetist on pärit E. L. 77. laulunumber, see on *Wenn's immer, wenn's immer, wenn's immer so wär'* Karl von Dittensdorff'i viisil:

Kui ikka, kui ikka, kui ikka nii jääks,  
Et murred ei surruks, keik pudus meilt lääks,  
Et keel lahke laulma ja jalg kerge tants'ma!

Kõigeaga tutvustamine, mis Jannseni telgitagusest tabatud, ei mahu lühikese ülevaate raamidesse. Aga kas siis sellest saksa

vanemate laulikute kirjust perest pole uurija silma puutunud ka midagi väärtuslikumat, arenguliselt tähtsamat? Ei tahaks jätta mainimata üht 17. sajandist põlvnevat ilusamat luuleleidu *Eesti Laulikus*: see on *Anna, mo ingel* (E. L. nr. 67). Samastamine *Ännchen von Tharau*'ga pole raske. Keerulisem on autorsuseküsimus, problemaatiline Königsbergi toomkooli konrektori Simon Dach'i kauane tunnustamine selle südameilutsuse luuletajaks, mis on saanud saksa rahvalauluks; kuid selle küsimuse lahendus ei kuulu siia.

Kõrvuti alaväärtusliku saksa vanavaraga esineb nii siis lugupeetavamaidki laene *Eesti Lauliku* koosseisus. Rida tuttavamaid saksa 18-sajandlasi, kelt Jannsen laenanud, kuulub Göttingeni hiieliitlaste mõjuringi. Sealt leidis Jannsen eest lihtsat looduse-lähedast tundlemist, talupoegses rahulolus mõnulevat idüllit, kaduvuse kurbust ja trööstivat härdusõndsust — ammuse rahvapärase meeldimusega meeolud hiieliitlaste kodumaal. Nii on J. H. Voss'ilt tõlgitud kolm laulu: *Mailed eines Mädchens* — *Waat, kuis taewas nüüd sinnab* (E. L. nr. 34), *Die Spinnerin* — *Kedraja tütarlaps* (nr. 100), *Zum Jahresschluss* — *Üks aasta on ta möda* (nr. 125). Jannseni käitlemist iseloomustab jällegi ebatasane tõlkimisviis. *Waat, kuis taewas nüüd sinnab* annab originaalist edasi ainult kaks esimest ja neljanda salmi, salmi kolmandas reas puudub eesti keeles üks silp, kuuendas värsireas on lisandatud üks silp. Vossi tütarlaps, kel süda tulvil „vor Liebe und Empfindsamkeit“, on tõlkes kustunud, Jannseni koor laulab üldistunud meeolu: „Õissa! õissa! nüüd kewwade kä!“ Aga *Kedraja tütarlaps* jäljendab Vossi eeskujuga üsna lähedalt, ridade ja salvide arvult, meeolultki — kuni kogemata „maggus muisso matsatas“. Säh sulle Vossi diskreetsed värsiread: „Da küsste mich der schöne Mann, Ich sass verschämt, und spann und spann!“ Samuti kolme lauluga esindatud on L. H. Chr. Hölty: *Aufmunterung zur Freude* — *Kes tahhaks murren norgus seista* (E. L. nr. 41), *Erntelied* — *Sirbid niitwad* (E. L. nr. 46), *Die Seligkeit der Liebenden* — *Armastus* (E. L. nr. 78). Eleegiliselt Höltylt on Jannsen oma maitse kohaselt valinud võimalikult elurõõmsad laulud. Eesti tarvitaja suupärasust silmas pidades on ta Hölty kevadest ja noorusest joobuva rõõmulaulu muutnud jaaniõhtu-lauluks: „Kes tahhaks murren norgus seista Kui rõmus jani-õhto kä?“ Peab ütleva, et see ümberpaigutus laabub üsna ladusalt. Hölty lõikuslaulu tõlge on kord sõnasõnaline, kord vaba, originaal lisandatud ühe salmi võrra. Muidugi pole Jannsen vältinud ka labasevõitu väljenduste sissetoomist: „Kell' toit mekkib, Sell' suu nokkib Omma armokest“. Kuid Höltylt on ju ka see armuõnnis laul, millel rukkilõikamise ja tangupudru söömisega pole midagi pistmist. Vanamoeliselt mahe saksa armuõnnis, roosiline, taevaõhuline ka ilma J. Himmel'i viisita, on Jann-

seni vabatõlkes suhkrustatud imalalt magusaks. Originaali puhangust kinni pidades ja kõrvale põigates jällegi peenemate varjundite labastamine, mitte ilma madalale laskumise lõbustuseta:

Oh, armastus, sa söödad meie südant  
Sie macht das Herz der Schwermuth frühlingsheiter,  
Just nagu suhkruaasa peal.  
Sie bettet uns auf Rosenau.

Ka G. A. Bürger, kes seltsis Göttinger Hainbund'iga, ringi liikmeks astumata, vilksatab Jannseni laulikus, aga ainult ühe väikese luuletisega. See näide on iseenesest hästi iseloomulik Bürgeri kirglikult rahutu lüürika kohta: *Ruhe — Kus on rahhu?* (E. L. nr. 68). Muidu ka võrdlemisi õnnestunud tõlge, kui mitte lõpp ei jookseks originaali mõttekäigust ja värsimõõdust kõrvale:

Bald muss ich ruhen, wo es sei,      Kus on nüüd rahho? küssin ma,  
Dann ist des Müden Noth vorbei.      Pean surrema? pean ellama?  
Im Arm der Liebe ruht sich's wohl,      Siis kulen waikse heälega:  
Wohl auch im Schooss der Erde.      „Rahho haudas ja — taewas!

Mingit muud mälestusmärki 18. sajandi rahurikkuvast tormist ja tungist pole triivinud meie kantri lauluranda. Seda enam vaikelulist idüllil pakkuda näikse olevat meeliskalduvuseks. Lapsepõlve- ja külamälestusi hellitav *Issa maia* (E. L. nr. 59) on kenamaid. Sentimentaalse eeskuju andjaks on siin Joh. Gaudenz von Salis-Seeewis, kelle *Lied eines Landmannes in der Fremde* esmakordselt ilmus Voss'i *Musen Almanach*'is 1788. a.:

Traute Heimath meiner Lieben,      Minno kallis issa-maia,  
Sinn' ich still an dich zurück,      Ikka mõtlen ma so peäl;  
Wird mir wohl; und dennoch trüben      Kui ma mõtlen, tuleb silma  
Sehnsuchtstränen meinen Blick.      Rõmo silmawessi teal.

Tõlke lähedus originaalile vaheldub väikeste kõrvalekallakutega. Nii näiteks on algteksti kolmanda salmi õunteraputus ja neljanda salmi kaks viimast rida (Pflück' im Walde Heidelbeeren jne.) eesti jäljenduses andnud neljanda salmi tuppa paistvate õunapuudega, vabarna- ja sõstrapõõsastega. Kas pole selles midagi eesti algava rahvajuhhi enesebiograafiast, kui saksa järvel sõitmine on asendatud unenägudes sõudmisega „weiste rankis tigi peal“? Nii või teisiti: siin on sujunud jäljendus, mis Salisest naha ei jää muus suhtes kui täisriimide vaesumises.

Kõigist kaasajas käärivaist agraarrahutustest ja maltsvettide meeleoludest on see vagusõdusa külaelu paistes idüllitsemine lahutatud. Päevatööst puhkamise mõnu, rahuarmastust, lapseusklikku vagadust pidid lihtsasse eesti südamesse peesitama ka need kolm õhtulaulu, mis võlgnevad M. Claudius'ele: *Abendgesang auf der Flur — Sa tulled waikne õhto* (E. L. nr. 116), *Abendlied ei-*

nes Bauersmannes — Põllomehhe õhto-laul (E. L. nr. 119), Abendlied -- Ku näikse jubba tõuswad (E. L. nr. 123). Neist on eesti keeles ainult esimene päristõlge, võimalikult originaalustav ja korralik. Teisest Claudiuse õhtulaulust on Jannseni edasiandmises neli salmi hoopis kaotsi läinud. Laualekantud toidus supilusikat liigutades tikub aga meie vahetalitaja oma rahulolu tendentsiga postimehelikumalt peale kui vana Wandsbeck'i kirjanik ja ajakirjanik. Värsitehniliselt oli Ph. v. Roth (või Oldekop?) sama laulu eestistajana Jannsenist osavam, keelelisel germanismid välja arvatud. Keelelisigi germanisme talus veel Jannseni enese vana kirjaviis, kui näiteks Claudiuse kuu tõustes „orust mäe tagga Se walge aur käib üllesse“.

Eespool tutvusime juba mõnevõrra sellega, millist värskemat saksa värsivara Jannsen on hõlmanud ja meile sisse vedanud. *Eesti Lauliku* nimestikku tühjendamata võisime veenduda saksa uuemate tosinaluuletajate rohkes pakkumises.

Püüame nüüd Jannseni 19. sajandi messist leida ka võimalikult tähtsamaid. Märkame kohe, et samuti vähe nagu kõrge klassika kuulub Jannseni eelistustesse, on lugu ka pärisromantikaga. Omamoodi katseks ligineda pärisromantikale on Jannseni *Rõmus laulja* (E. L. nr. 96), mille taga Uhl and'i *Ich bin vom Berg der Hirtenknab'* (1807. a.). Laulurõõmus saksa karjapoiss on moonutavas ümbertehingus üldistunud lihtsalt lustiliseks laulumehiks, „kes saunades ja lossides heält tõstab ilma hinnata“. See on saksa kõrgromantikast vist kõik. Enam tähelepanu on Jannsen omistanud nn. pseudoromantikale, eriliseks meelisharastuseks saksa pseudoromantilise poliitilise lüürika kodundamine eesti keelde. Pahatihti ka eesti omaks ettepetmine.

Jannseni alalhoidlik rahuarmastus... see ei võõristanud ka militaristlikke meeleolusid, käisest puistas ta ka sõjapatriootilist tundmuste ja mõtete erutust. Kaks Preisi ajaloolist liikumist peitub *Eesti Lauliku* poliitilise lüürika tagapõhjas: esiteks Napoleoni vägede tulistamine ja sakslaste eneseteadvuse puhang Preisi vabadussõjas; siis Saksamaa ähvardatud Reini-piir ja sakslaste rahvustundmuse agitatsioon sajandi 40-dail aastail, Preisi Fr. Wilhelm IV valitsusajal. Theodor Körner'i sõjahädas ja võidukires kirjutatud *Das Gebet*, sündinud 1813. a., pidi üles soendada ka „ajalootu“ eestlase lahinguvärinat, Vene väeteenistuses muidugi. Et Preisi ja Vene ühisest löögiajast põlvnev *Issa, ma pallun sind* (E. L. nr. 22) vastas baltlikule mentaliteedile, selles pole kahtlust: veel Malm, veel Piirikivi'gi on eesti keeles edasi kandnud ja teisendanud seda Saksa vabadussõja kaja. W. Hauff'i *Sõamehhe hommiko-laulu* järelepakkumisega (E. L. nr. 23) astus Jannsen ratsavõistluse koguni Kreutzwald'iga (Kreutzwald oli samast allikast ammutatud *Sõjamehe hommikulaulu lahingu*

eel esmakordselt avaldanud juba *Wiina katkus* 1840. a.). Kummagi töötamisviis erineb karakteristlikult: Kreutzwald taotas selgi puhul võimalikult täpsat ja kunstimõjulist tõlget anda; Jannsen ei hoolinud sõnasõnalisest jäljendamisest, vaid laskis aga oma liigikaudsust, oma ladusust ja konarust viisi järgi käia. Kuhu viis see suurema sisulise priiuse võtmine, kui igakordne originaal õigustas?

Teame juba: Arndt'i Saksamaad suurendleva laulu eesti omaks narrimisele, algelise eesti rahvusliku eneseväärtuse narrimisele. Esimeses ärkamisähmus võis see käia ka eneseväärtuse tõstmise eest. Aga kui teadja naeris habemesse, ega seda siis põhjastanud E. M. Arndt'i *Wenn die leisen Bächlein rauschen* — *Kui jo jõed rõõmsast jookswad* (E. L. nr. 27).

On meeleolusid, mille santimine saksa eeskujudelt pole nii hellaks küsimuseks nagu Jannseni Eesti-elevused Saksa liikumiste liigsilma tagant. *Eesti Lauliku* suhendamise saksa teise rahvusliikumisega ei too nähtavale mitte ainult niisuguseid tosinaluuletisi, mis sünnimaal juba ringkäigust välja langenud. On menukamaidki laulunumbreid tollest saksa isamaaliste laulupidude ja bankettide ajastust, mis Jannsen meile sisse on töötanud. Kui oleme tutvunud Jannseni Eesti omadussõna kulissidega, ei üllata meid enam *Eestima sa illus ma, Omma kasse-metsaga* tagant leida mõne Pfund'i *Deutsches Land, du wonnig Land*. Leidub oma tutvusega üllatuslikumaid ühendusi. On see armas *Maasman ja ta Ich hab' mich ergeben Mit Herz und mit Hand*, meilgi armastatud *Sull' tahhan end anda* (E. L. nr. 15)? Või on see väljade ja vainute õitsmise keskel kurb Ernst Fr. von Feuchtersleben (*E. L. nr. 75*)? Ei, hämmastavamaks eesti omatunde ümberrõivastuseks on *Eesti Lauliku* nr. 18. See on eesti rahvustundmuse õhutamine Hoffmann von Fallersleben'i ülitut-tava lauluga *Deutschland, Deutschland über alles* (aastast 1841):

Deutschland, Deutschland, über alles,  
 Eestima käib üle keige,  
 Über alles in der Welt;  
 Ülle keige ilma peal;  
 Wenn es stets zu Schutz und Trutze  
 Eesti mehhed, temmast laulge  
 Brüderlich zusammen hält,  
 Temmast römustagu meel;  
 Von der Maas bis an die Memel  
 Küll on kitsas temma laius,  
 Von der Etsch bis an den Belt :  
 Lühhike ta pitkus teal —  
 Deutschland, Deutschland über alles,  
 Eestima käib üle keige,  
 Über alles in der Welt!  
 Ülle keige ilma peal!

Need on näitlikumad nimed ja suhted *Eesti Lauliku* anonüüm-suse, Jannseni töötamisviisi, ta austajate teadmatuse valgustamiseks. Meie kantri telgitärguse tühjendamine täiendaks ja kinnitaks ainult balti tüüpi „truu Eckehard'i“ laululöömist. M. Körber'ist kahtlemata ladusam ja osavam, mõnest J. Schwelle'st mühakam oli see laululöömine. See oli saksa liikumiste sabas sörkimine, mis eesti ärkamise lihtsameelsusse läks mustlastelaulu bravuuriga Weber'i ooperist *Preciosa* (E. L. nr. 103):

Oh mets! oh mets!  
Kui armsast kohhad sa,  
Oh mets!

Siin kõllab ka kennaste sarvede heäl:  
Traraa! traraa! traraa! traraa!

Agas küsime lõpuks, kas siis kõige selle kerge tõlkerepertuaari keskelt, kõige selle ladviku ümbersohkimise seast ei leia siiski ka midagi päriselt Jannseni oma. Jah, kindlasti üksikuid kõnekäände, mõningaid laulusalmegi. Agas ühegi luuletise tervikuliseks omistamiseks Jannsenile pole täielikku tagatist. Iseseisvaks loominguks pingutuseks oli ta loomus liiga mugav, võib-olla ka ta algupärane and, ta tundmuse ja mõttekujutuse jõud nõrk. Ta luulekunstiline koostamine igatahes rāpakas, ta enesevastutus vastutamatu. Kõige vähem autentseks usaldatavad on just need *Eesti Lauliku* annakud, mida kannab näiline omapārasuse hoog. Jumekas näide mitme asemel: *Pulmad, jah, pulmad, Nüüd õissa, pulmad kō* (E. L. nr. 91). Hellwig'i viisi, üheks meie maakoorige ja laulupidude lemmiklauluks levinud tānu Jannsenile, on eesti versioon tõsiasjalikult pea sõnasõnaline tõlge Borneman'i järgi; teisendatud on pulmategelaste nimesid, välja jāetud viimne salm.

Nāib, nagu oleks Jannsen ikkagi olnud ühe laulu autoriks ja komponistiks ühtlasi. See on *Nüüd illes, Venne allamad* (E. L. nr. 21). Iseenesest makulatuurseks muutunud hurraa; agas viisi ja sõnade Jannsenile kuuluvuses ei kahtle vähemalt mitte J. Aavik, *Eesti laul*. Jannseni lauliku *Kallis Marri, kaugel ellad* (E. L. nr. 52) on saanud eesti rahvalauluks. Kūsitav, kas siin sõnu ja viisi saab arvata algupāraseks (eesti rahvaviisiks mārgeb *Kalli Mari* taolise hāālekāigu kyll Tammann'i *Kooli Laulmiseraamat*). Prl. A. Univer oma tōos on valmis algupāraseks arvama Jannseni *Sūndimisse pāawa sõnu* (E. L. nr. 50). Seegi on kirikulauludest teisendatud algupārasus:

Halleluja lauluga  
Tānna unnest illes ārka!

See on kōik, mis Jannseni *Eesti Laulikust* olulist ōelda. Pole midagi parata: aja arutavas protsessis peab allikakriitiline eksperttiis Jannseni nii vārsi kui proosa alal tunnistama klassiku ōiguste kaotamise vārseks. Milleks ta ikka veel kōlbbab, see on — eesti ajakirjanduse isaks.

Gustav Suits.

## Ed. Wilde „Mäeküla piimamehe“ genees. 2

Enne siirdumist peategelaste Tõnu ja Mari algkujude vaatlamisele peatugem „Mäeküla piimamehe“ kõrvalkujudel. Eeskätt pälvib tähelepanu Mäeküla mõisa perekas personaal. Kõigepealt jälgigem valitsejapaari Reemet'eid, kes esinesid vahetalitajaina mõisniku ja teenijaskonna vahel. Pole kahtlust, et kirjanik on kujutanud Reemetitena iseenese vanemaid. Et von Klugen vähe hoolinud mõisatöist, lasunud kogu töökoorem Wilde isa õlgadel. Osava põllumehena juhtinud ta põllutöid ja mõisa majapidamist. Mõisnikul pole tarvitsenud millalgi nuriseda valitseja üle, sest tööd tehtud alati õigel ajal ja põllud andnud head saaki. Pehmeloomulise valitsejana on kirjaniku isa heatahtlikult ja inimlikult käidelnud mõisateenijaid ja kandimehi<sup>1)</sup>. Seda joont iseloomustatakse romaanis järgnevate Reemeti emanda sõnadega: „Ja ärra teab — Reemet põle ka mees inimest tūmaks tegema“ (lk. 163). Emand Reemet, Wilde ema, olnud oma mehele tööde juures alati abiks. Teda nähtud kartuleid võtmas ja rukkiväljal viljalõikusel. Rohkem teotsenud valitsejaemand majapidamise alal, eriti viibinud ta lüpsi juures ja mõõtnud piima üleandmisel mõisa hollandirile. Klugenile olnud Wilde ema kõige usaldatavamaks ja hoolitsevamaks isikuks mõisas. Seepärast kõnetanud mõisnik sageli emandat ja andnud end kriitilisemal momendel emanda hoolitsusse. Näitena tuletagem meelde kaevamislugu, mil Wilde ema toimib halastaja-õena, ja lauset III peatüki algusest: „Pikemalt peatama jääb ta [= Kremer] viimaks toobri juure, kus Reemeti emand sukavarastega järikesel istub, lüpsi käiku silmas peab ning valmis on pere-mehe pärimiste peale kõige laialisemat vastust andma“ (lk. 37). Kirjanik pole oma vanemaid romaanis idealiseerinud, vaid ta on nad esitanud objektiivses valguses.

Aga kes on Kremeri ainuteeniija, fäega fiksi firtina Fillemine Fahtriku algkujuks (vt. lk. 27)? Karjaküla talurahva seletuste järgi näib, nagu puuduks kokapiiga Fahtriku prototüüp. Ometi teab pr. A. Landberg jutustada Klugeni lühiajalisest teenijast Mai Orav'ast, kes olnud nende emaga kaugelt sugulane ja põlvnenud Järvamaalt. Mai Orav teeninud ühe suve kokapiigana Karjaküla mõisas. Ta olnud üle 40 aasta vana, aga igatsenud endale alla 20-aastast noormeest. Oma peenutsemistuhinas ristunud ta enda Maia Oranne'ks ja nõudnud, et teised teda nõnda „natüürlih“ nimetaksid. Mai Orav, ütleme parem tema meeleheaks Maia Oranne, poetanud oma kõnekeelde ikka saksakeelseid sõnu lihtsustatud kujul. Tema tavalisemaid küsimusi olnud: „Miks teie nii „neierih“ (=neugierig) ja „ehversühtik“ (=eifersüchtig) olete?“ Talle pole hästi imponeerinud mõisa rahvalik personaal ja ta liitunud sügise saabudes Keila saksastunud hantvärkidega.

1) Juhana Busch'i teateil.

Edasi kohtame „Mäeküla piimamehes“ kaht tegelast, keda on kirjanik otseselt nimetanud. Need on karjane Toomas ja kutsar Peeter. Karja-Toomas — „see väike nässakas rähksilm“ on omal ajal olnud Karjaküla karjuseks. Veel praegu mäletab Wilde seda vesiste rähmaste silmadega küürakat mehikest Toomas Angerjat, kellel olnud suur, pikk naine Juula, kaks tütart ja väike poeg, kes elanud mõisa alltoas ja kes valmis olnud iga käsku truualamliku mõisateenrina täitma, seejuures sõnades: „Oiäh, eks pia ikke!“ Niisama reaalne mulje jääb kutsar Peetrist, kellel on „kõhn habetu poisinägu pika kaela otsas“ (lk. 48). Kui Wilde esmakordselt Karjaküla kutsarit Peeter Mass'i (sünd. 1. aug. 1864) näinud, olnud see alles poisikeseohtu nooruk. Peeter Mass olnud väga pika kasvuga ning peenike. Flegmaatsus avaldunud nii kutsari tegevuses kui mõtlemises. Kui Peetrile öeldud: „Ma annan Sulle raha, too mulle linnast kaupa“, siis vastanud kutsar aeglaselt: „Ah molle?“ ja tükk aega kulunud, kui ta raha vastu võtnud ja taipama hakanud, mida ta peab tooma. Peeter Massi pikaldast teguviisi on kirjanik meisterlikult kujutanud III peatüki lõpul, Kremeri kärsitusele vastu seades Peetri flegmaatsuse (vt. lk. 48). Esimese küsimusena esitanud Karjaküla kutsar tüdrukule soovi: „Millal me hakkame pulmi tegema?“<sup>1)</sup> Et sellele vastatud muigega, pidanud Peeter põliseks poissmeheks jääma.

Vaadeldgem lähemalt „Mäeküla piimamehe“ keskseid kujusid — mõisa hollandreid. Esiteks selgitagem Tõnu Prillupi eelkäija algkaju, et siis asuda Mäeküla piimamehe enda käsitlusele.

Piimamees Kuru Jaan pole keegi muu kui omaaegne Karjaküla hollander Aru Juhan, perekonnanimega Vagur. Nii on romaanis saanud Aru talust Kuru ja selle peremehest Juhanist Kuru Jaan. Teoses on eeskätt rõhutatud Jaani hooplemist ja uhkustamist, näiteks: „Kuru tõstab nina ja silmi“ (lk. 71), kui ta ülistab Mäeküla roosiga võid ja haput piima. Samuti uhkustanud ka Aru Juhan, seades kõnelemisel käed tasku, hoides pead püsti ja tarvitades sõnu „tereks“ (pro tere, vt. lk. 71) ja „va mädand“. Oma olemisega andnud Aru Juhan mõista, et ta on jõukas ja tal ei puudu raha. Rikuse omandanud ta ihnusega, mistõttu tema lapsed pidanud hingeliselt kannatama. Vaatamata sellele, et ta vanem tütar küürinud piimapütte ja vedanud käsivankriga piimanõusid allatuppa, pole isa Juhan talle raatsinud korralikke jalatseid ega rõivaid muretseda<sup>2)</sup>.

Kuru Jaani järglane, Mäeküla piimamees Tõnu Prillup „on sündinud mitme elava kuju joontest moodustatuna“<sup>3)</sup>. Esmajärgulist tähtsust omab Tõnu Prillupi isiku kujunemisel Karjaküla mõisa kandimees Jakob Uusoja, keda rahvas nimetanud Pikk-Jaagupiks, sest ta olnud maailmatu suur mehemürakas, pikim mees kogu Keila

1) Auguste Landberg'i teateil.

2) Kaarel Väljamäe ja Auguste Landberg'i teateil.

3) A. Roose, „Eesti Kirjandus“ 1925, lk. 120.



kihelkonnas. Eespool oleme tutvunud Pikk-Jaagupi elamuga, temanimelise saunahütiga Kruusimäel. Sellest saunast käis Pikk-Jaagup nagu Tõnu Prillupki mõisas töö. Pikk-Jaagupi eeskujul joonistas kirjanik Tõnu välise kuju, mida iseloomustatakse romaanis järgnevalt: „pikad koivad pugeval kõnnil“ (lk. 64), „ajab aga lõunaks oma suured kondid jalule“ (lk. 137) jne. Samuti on jäljendatud Pikk-Jaagupit kujutades Prillupit künnimehena ja heinategijana. Pikk-Jaagupil olnud viisiks päevatöös olla aeglane, teha võimalikult vähe, kuna hoopkaupa, tükiviisi töötades olnud ta kõigist ees, keegi pole temale järele saanud<sup>1)</sup>. Seda motiivi on tabatud romaanis heinategemisel. „Prillup lõi laia kaare, sest käevarred polnud tal koivadest palju lühemad, ning jõudu jätkus ja tuju kah. Oli ju mõnus tunne jaoga varemalt valmis saada, kui mõni teine ja koju minna päevatera veel soojalt seljas“ (lk. 69).

Tõnut on „Mäeküla piimamehes“ kujutatud üleni rõhmaselt karvasena. Ta peab ise tunnustama: „Ja, ma olen karvane — pealaest varbaotsteni ja igast küllest ja kandist“ (lk. 84). „Aga Pikk-Jaagup põlnd karune, oli puhas,“ kinnitab Karjaküla pops Väljamäe Kaarel, kes on Jaagupiga omal ajal ühes ujunud. Karvased mehed pole Karjakülale siiski tundmatud. Otto von Klugenil olnud kutsar Jaan Abel ja Reinu talus olnud sulane Jaan, kes olnud üleni kaetud karvatihnikuga, esimene mustjate ja teine pruunikate karvadega. Kord kalal võtnud mõlemad poissmehed end alasti, läinud paati ja sõitnud Keila jõel nagu kaks metsmeest<sup>2)</sup>. Nähtavasti ei jäänud Wildele teadmatuks Klugeni kutsari Jaan Abeli karvane välimus. Eesavi-taolisi mehi olevat ta näinud, nagu ta ise väidab.

Kirjeldades Tõnu Prillupi saatust piimamehe ametis on seisnud kirjaniku silmade ees meile tuntud kutsari Peeter Massi kuju, kes mõne aasta oli katsetanud hollendri-ametis. Nagu Tõnu Prillup, hakanud piimamees Peeter oma nõrga iseloomu tõttu sõprade mõjustusel jooma. Kauplemine pole tal hästi õnnestunud. Seepärast sattunud ta melanhooliasse ja laulnud piimamehena sentimentaalseid laule. Unisena sõitnud ta linnast tagasi. Koduteel jäänud ta tavalisesti magama, tema pea vajunud püstiseatud piima-ankrute vahele ja ankru vitsaäär hõõrunud ta kõrvad katki<sup>3)</sup>. Särasena kujunes ka Tõnu kojusõit linnast. Temagi kõrvad olid verised, marraskil, näit.: „ta teine verele hõõrutud kõrv tuli tagast nähtavale“ (lk. 183). Kuna hollender ise maganud, tulnud tema kõrb hobune omapead, kusjuures Peeter Mass olnud paar korda surma suus. Kord päästnud möödasõitjad ta Keila jõest, kuhu hobune läinud jooma. Järsul pöörangul kaldunud vanker ümber, ankrud ja piimamees libisenud poolenisti jõkke. Teinekord leitud Peeter Mass ühes piimavankriga Keila mõisa karja-aia virtsa-august. Mõneaastase katse-

1) Kaarel Väljamäe teateil.

2) Juhan Busch'i teateil.

3) Auguste Landberg'i teateil.

tamise järele loobunud Peeter hollendri-ametist ja asunud Tallinna elama. Seal ta saanud õnnetult surma, jäädes rongi alla <sup>1)</sup>). Sellest nähtub, et Tõnu Prillupi käsi ei käinud piimamehena paremini kui Peeter Massil. Mõlemad kiratsesid ja nukrutsesid hollendri-ametis ning mõlemaid päästis maisest murekoormast saatuslik surm.

Sümpaatseim tegelane „Mäeküla piimamehes“ on Tõnu Prillupi noor naine, looduselaps Mari, kelle „silm säras, ja harvad hambad tulid nähtavale, ja rohke rind ilmutas peidetud elu“ (lk. 59). Ei saa nõustuda A. Roose arvamisega, et Mari tugineb vabal fantaasial, sest Marilgi on oma prototüübid. Tõnu naine Mari on suurel määral loodud Karjaküla mõisa kutsari naise Miina Rondiku eeskujul, nagu Wilde ise mainib. Kirjanikule imponeerinud kutsari nooriku spontaanselt avalduv hing. Miina olnud kinnine, tema siseimine ilmutus jäänud peitu; kui ta midagi väljendanud, siis tulnud see poolkogemata, tahtmatult. Oma kirjandusliku algkujuga võis Wilde tutvuda juba 17-aastase noormehena. Teatavasti asus Miina Karjaküla alt-tuppa elama pärast oma pulmi (13. juunil 1882. a.) kaheksateistkümnepäevase noorikuna. Kutsar Rondiku noor naine äratanud oma iluduse ja harukordse olemisega kogu mõisarahva seas tähelepanu. Miinal olnud käharad blondikad juuksed ja kelmikas vaade. Tema teises silmas sädelnud midagi iseäralikku, veetlevat. Nägu olnud tal priskusest õhetav, ümmarik, hambad ilusad kui pärlid; nad olnud küll harvavõitu, kuid suud nad inetuks pole teinud. Miina armastanud edvistada, ta püüdnud ekstravagantne olla, kandes kirjavaid rõivaid ja roosilist pearätikut. Noorikumütsi kandnud Miina vaid ühe aasta, siis pannud endale tanu pähe, mis teda veel kenamaks teinud <sup>2)</sup>). Romaanis on Miina välimust siinseal omistatud Marile. „Ta nägi Mari esimest korda paremas riides... Midagi perutatavat pidi ka värvides olema, mis noorik peas ja ihul kandis... Selgemalt teatavaks sai talle üksnes tumepunane tanututt“ (lk. 58). „Noorik seisis pidupäises riides, kotikmütsi juba peas, minevikuärevusest kerge puna põskil, oma nooruse priskuses lambi valgusel“ (lk. 191). Üldse on nii Mari välimuses kui iseloomus kopeeritud Miina omapärast kuju.

Lisajooni Mari tüübi kujundamiseks on kirjanikule pakkunud nähtavasti Kruusiaugu sauniku teine naine Mari Koks, kes olnud oma mehest üle kolmekümne aasta noorem, nõnda et mees teda oma tütreks pidanud, nagu Tõnu Prillup Maritki. Säärast märgatavat vanadusevahet polnud kutsari Miina ja tema mehe vahel; viimane oli oma naisest vanem vaid kuue aasta võrra. Teiseks tuletab Prillupi Mari meelde Kruusiaugu Marit, kui ta keskpäeval magab ja hiljemini lastega tööajal kurni mängib. Koksi Mari, kes olnud välimuselt kena inimene, roosade paletega, laiselnud sageli ja teinud

1) Auguste Landberg'i ja Amalie Vesmann'i teateil.

2) Auguste Landberg'i ja Jakob Ventsel'i teateil.

tööd võrdlemisi vähe, mistõttu jäänud kogu pere nälga ja sattunud lõpuks vaestemajja <sup>1)</sup>).

Tõnu Prillupi esimese naise Leenu algkujuks on Koksi Mardi samanimeline esimene teinepool. Vastandina Marile olnud kõhetu Koksi Leenu väljapaistvalt hoolas ja kärmas, töötanud ööd ja päevad läbi <sup>2)</sup>). Võrreldgem teda romaanis iseloomustatuga: „Seal seisab Leenu — igerik, luine, kuiv kui tael, alati siputavalt liikvel nagu kõvakoorig“ (lk. 94).

Kõrvaltegelase Tapu targa, Sutsu Triinu on kirjanik kujutanud Haukamäe saunanaise Triinu Teimann'i eeskujul, kes elanud Humala-Kütke külas. Keskmist kasvu priske Haukamäe Triinu armastanud „naljalõri“ rääkida. Ta tundnud hästi nõidumiskunsti. Piima ta osanud kergesti halvaks muuta, selleks andes järgneva õpetuse: „Viska oma sitta piimanõude küürimiskünasse, siis tulevad piimasse ussid“ <sup>3)</sup>). Sama kunsti tundis ka Tapu tark. Romaanis kõneldakse, et ta andnud Tõnule pulbrit kaasa piimale sekka riputamiseks.

Eespool-toodud võrdlus selgitab, et Mäeküla ja Karjaküla tegelased omavað palju sarnasust ning ühist. Teoses on tõetruult kopeeritud eeskätt mõisa personaal: mõisnik Otto von Klugen, tema üleaedne Alexander v. Gernet, valitseja Wilde ühes abikaasaga, kokaapiiga Mai Orav, karjane Toomas, kutsar Peeter, piimamehed jt: Mitme isiku eeskujul on loodud Tõnu Prillupi ja tema naise Mari kuju.

\*

Jääb veel jälgida, kuivõrt põhineb tõelisusel „Mäeküla piimamehe“ sündmustiku ja intriigi areng. Kõige enam vastab tõsielule I peatükk, milles kirjeldatakse Mäeküla mõisat, Ulrich von Kremeri välimust, tema jalutuskäike ja toiminguid ärkamishetkest kuni uinumiseni. Järgnevais peatükis pääsevad esikohale kirjaniku enda poolt loodud situatsioonid ja sündmustikukäik, mille hulgas vilksatavad üksikud tõelised juhtumid ja olukorrad. Wilde pole välja mõelnud Kremeri juhuslikku jalutustiiru Kruusimäe vainule. Karjaküla mõisnik Klugen on mitut puhku viibinud sarapiku taga Kruusimäel. Samuti on künnistseen tõetruult esitatud. Karjaküla mõisal oli viis paari suuri künnihärgi, nendega küntud veel käesoleva sajandi alul, ja kündjate hulgas pole puudunud pea kunagi Pikk-Jaagup <sup>4)</sup>), Tõnu Prillupi algkuju, Faabula algus — tutvumine Mariga — on kirjaniku poolt kunstikavatsuslikult arendatud. Aknapesemis-motiiv on pärit tegelikust elust. Nimelt käinud Rondiku Miina sügiseti mõisas aknaid pesemas. Sama võib väita ka Tõnu Prillupi kiire teiskordse naitumise kohta (vt. lk. 29), sest Koksi Märts, kelle

1) Amalie Vesmann'i teateil.

2) Juhan Busch'i ja Amalie Vesmann'i teateil.

3) Anna Rondik'u teateil.

4) Juhan Busch'i ja Amalie Vesmann'i teateil.

isa oli valge hobuse vastu Karjaküla mõisasse vahetatud, naitus, nagu Tõnu, mõni nädal pärast Leenu surma noorusliku Mariga <sup>1)</sup>).

III peatükis on kopeeritud elust lüpsistseen ja Kremeri sõit hobustega Tallinna. Ka pole põhjusega kujutatud Kuru Jaani pahanudmine ettemaksmise pärast: „„Ette ja ette, ette ja ette — ega muud olegi!““ (lk. 39). Klugen kui vaene mõisahärra nõudnud hollendrilt piimarahha ettemaksmist tarviduse korral <sup>2)</sup>).

Lepingu sõlmimise idee, mis tärkas Kremeril, kui ta õhtuti mõtiskles veetlevast Marist (vt. IV ptk.), on laenatud Lehola mõisnikult Gernet'ilt. Viimane kinkis Lillepromidele Pikasöödi talu, hobused, kangaspuud jm., Kremer aga andis Tõnule vastutasuks vaid piimamehekoha, võttes temaltki, nagu endiselt hollendrilt, piimarahha. Nii näeme, et Gernet oli märksa ohvrimeelsem Kremerist. Mäeküla mõisnik ületas teda küll aususelt, sõlmides lepingu enne, mitte pärast (lk. 53). Lepingu tegelik sõlmimine (lk. 63—130) on Wilde fantaasia saadus. Tõelisusel põhinevad sellesse vahekorra kujunemisse põimitud üksikpildid ja episoodid. Näiteks tunduvad reaalsena V peatüki motiivid: Mari õhtu eel lastega Tapu rahva juttu kuulamas (lk. 65/66)); Prillup soos heina niitmas (lk. 69); piimamehe teeleminek (lk. 70) jm. Sest tõeliselt kostvat Humala-Kütke külast vaikselt õhtul kaunis selgesti jutukõmin Kruusimäe kõrgendikule. Samuti olnud Karjaküla piimamehel peale hapu piima ankrute ja võikasti vankris tihti vasikad linna viimiseks <sup>3)</sup>).

X peatükis jutustatud piimamehe-koha ülesütlemine Kuru Jaanile on tõelist algupära. Aru Juhan armastanud mõisa teenijaskonna ees alati hoobelda, et tema maksvat Klugenile suured summad ette, mille varal vanahärra hingitsevatki. Need jutud ulatunud lõpuks Klugeni kõrvu ja mõisnik, unustades hetkeks oma panetunud südameklapi, vihastunud tõsiselt. Ta kutsunud hollendri enda juurde, sõimanud uhket Aru Juhanit ja lasknud ta ametist lahti <sup>4)</sup>). Nagu eespool Kremeri algkuju käsitusel viidatud, küünivad tegelikku ellu tagasi ka episoodid karjatüdrukku Tiiu naitumisest (XI ptk. lõpp) ja Kremeri kaevamisest XII peatükis. Mari sõidud linna lepingut täitma (vt. lk. 191/193) on laenatud Gerneti ja Pikasöödi Mari Tallinna-matkadest.

Tõnu Prillupi traagika kujutus on peamiselt Wilde enda loodud. Lisamotiividena võis ta kasustada üksikuid jooni Karjaküla piimamehe Peeter Massi eluloost.

\*

1) Mari Koks'i ja Juhan Busch'i teateil.

2) Kaarel Väljamäe teateil.

3) Amalie Vesmann'i teateil.

4) Amalie Vesmann'i ja Auguste Landberg'i teateil.

Wilde on eeskätt laenanud „Mäeküla piimamehe“ tüübistiku, kuna romaani faabula on ta ise loonud, kasutades viimase arendamisel tugipunktidenä üksikjuhtumeid ja episoodide tõsielust.

Peame imestama Wilde suurt tähelepanu- ja meelepidamisvõimet. Sest nii detailselt elu, maastikku ja inimesi jälgida ning seda üle 30 aasta elavalt mälus säilitada, on antud ainult üksikuile.

„Mäeküla piimamehe“ suureks puuduseks on peetud tektoonilist ebaproportsionaalsust. „Kremer on karakteriseeritud mitmekülselt ja kaunis teravate piirjoontega“, kuna Prillupit ja Marit iseloomustatavat napilt<sup>1)</sup>. Selle puuduse selgitamisel rõhutab mag. Palgi kahte peapõhjust: 1) kirjutamise erksuse kahanemist ja 2) vaeste inimeste rõvastuse lihtsust ja konventsionaalsust.

Kuid kas ei tule romaani ebaühtluse peapõhjust otsida siiski mujalt, nimelt ainekust? Karjaküla mõisaga ja selle parishärraga oli kirjanik hästi tuttav, seepärast võis ta Mäeküla mõisat ja Kremerit üksikasjaliselt kirjeldada ning iseloomustada. Teisi tegevuspaiku nägi ta aga kaugusest ja mõnedega neist oli ta tuttav ainult juttude kaudu. Samuti oli tal vähe kokkupuuteid suurema hulga oma romaani tegelaste algkujudega. Täiesti loomulik on, et nende välimus ja tegumood tal aastakümnete pärast täpsalt ja selgelt mees polnud. Pealegi kujundas ta Tõnu ja Mari tüübid mitmest prototüübist.

Nähtavasti on „Mäeküla piimamehe“ tektoonika ja tüübistik tihedas seoses oma ainekuga. Seepärast ei tarvitse meil kahetseda, kui Wilde väärtteose mõistmiseks oleme osaliselt tutvunud teose põhiainega, nn. saviga.

(Lõpp.)

K. Mihkla.

## Kirjanduslik ülevaade.

### Saaremaa I.

Eesti VI. Maateaduslik, majanduslik ja ajalooline kirjeldus. Toimetanud dr. phil. nat. A. Luha. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1933, 368 lk. 110 joonist ja mitmevärviline maakonna kaart.

Nagu nähtub juba teose pealkirjast, sisaldab see mahukas köide alles Saaremaad käsitleva koguteose I poole — üldosa, kuna teine pool, mille sisuks on üksikute kihelkondade ja linna ülevaated, töötab esimesele peatselt järgneda, nagu loeme toimetaja eessõnast. Et juba üldosa (nagu teisteski senini-ilmunud „Eesti“ sarja köidetes) annab küllalt tervikliku ülevaate kõigist neist küsimusist, mis teoses üldse käsitlusele tulevad, ja et teose peakaal üldhuvitavuse seisukohalt langeb just esimesele — üldosale, siis pole sugugi varajane juba nüüd peatuda mõne tutvustava lausega teose sisu juures.

Saaremaa I jaguneb oma sisult kolme ossa järgneva ainepiiritlusega: 1. asend, piirid, suurus; 2. loodus ja 3. inimene. Esimene neist on ainult paarileheküljeline ülevaade, mille on kirjutanud A. T a m m e k a n n. Teises, looduse osas, on teinud vastavat erialalist kaastööd: A. L u h a — pinna- ja aluspinna ehitus, pinna kate ja pinnavormide tekkelugu; K.

<sup>1)</sup> D. Palgi, „Eduard Wilde „Mäeküla piimamehe“ stiil“, lk. 125.

Frisch — ilmastu; A. Tamme kann ja A. Luha — veed; K. Eichwald — taimkate; E. Reinwald — loomad; M. Härms — linnud, roomajad, kahepaiksed ja kalad; H. Kauri — selgrootud; K. Zolk — taimekahjurid, ja lõpuks A. T-nn/A. L. — maastikuline liigestus. Eelmiste samalaadiliste koguteostega võrreldes on siin loodusevaatlusele antud märgatavalt rohkem ruumi ning lisatud mõningad peatükid, mis eelmistes on koguni puudunud (selgrootud, taimekahjurid). Seletatav on see osalt muidugi Saaremaa looduse erilaadsuse ja vormide rikkusega, või jälle teiselt poolt toimetuse tahtega iga unt osa rikastada nende edusammudega, mis teaduste alal viimaseil aastail on saavutatud.

Kolmas osa, mis on pühendatud inimesele ja tema loomingule, moodustab raamatusti tervelt  $\frac{2}{3}$ , sisaldades järgmised peatükid: A. Tamme kann — rahvastik; G. Ränk — rahvateaduslik ülevaade; A. Saareste — keel; O. Loorits — rahvaluule; A. Käsebier — majandusolud; V. Matiisen — metsandus; A. Tamme kann — liiklemisteed; A. Soom — kultuurilised olud; H. Moora — muinasaeg; E. Blumfeld — ajalugu ja V. Vaga — ehitismälestised. Ka see osa on paisunud kahe uude peatüki võrra, millisteks osutuvad rahvaluule ja ehitismälestised — ning üks (kultuurilised olud) on saanud palju laiema tõlgenduse oma ajaloolise tagapõhja tõttu.

Jättes üksikute käsitlusalade arvustava vaatluse vastavate eriteadlaste hooleks, peatuksin mõningate märkmetega siinkohal vaid teose üldlaadi juures. Ühtlasi olgu juba alguses märgitud, et „Saaremaa“ jätab palju vähem seda seeriasteose muljet kui mõni mandrimaakonna vastav koguteos. Ei taha sellega muidugi väita, et varasemad sama sarja väljaanded oleksid toimetatud kuidagi šabloonsemalt kui käesolev, kaugelki mitte, vaid mõjustajaks on siin kirjelduseobjekt (mæakond) ise. Maakonna saareline asend on tingitud siin nii loodusenähtuste kui ka inimeskultuuri ja ajaloo iseseisvama ja terviklikuma arengu kui mandri maakondades, kus piirid puutuvad vahenditult üksteist. Välismõjudki on siin nähtavalt palju ühepoolsemad kui mandril. Seejuures on iseloomustav, et mere avarus läände pole üksi olnud väravaks kultuuriliste mõjustuste vastuvõtule väljastpoolt, vaid on oma moodi mõjustanud saare loodustki. Nii näitavad teoses esinevad loodusteaduslikud kokkuvõtted, et Saaremaa ja Rootsi (eriti Ojamaa) taimestiku vahel valitseb suur sugulus ja et loomastikus tabame hulga läänepoolseid elemente. Muinas- ja hilisemas etnograafilises kultuuris esinevad läänepoolsed sugemed on juba varemini üldiselt teada olnud faktid, ja kui neile samas teoses lisatakse nüüd ka samasuunalisi looduslikke nähtusi, siis annab see teosele paiguti ilme, nagu oleks siin toimunud töötulemuste kavakindel koordineerimine erialaliste autorite vahel. Teatavasti ei ole sellelaadilist koordineerimistööd siiski tehtud, vaid tulemused on tingitud faktilisest aluseist endist, milline asjaolu teose ehtsust aina tõstab.

Tähelepanelikule lugejale ei jää muidugi märkamata ka teatavad näilised vastuoksused, esinegu need siis eri kirjutisi ühe ja sama ala käsitluse eri osades (sama autori poolt) või siin esitatud seisukohtade ning senini enam-vähem üldmaksvusel olnud arvamuste vahel. Nii loeme siit, et Saaremaa on muinasaaja lõpul ja ajaloolise aja alul võimsaim Eesti maakond, kes oma valitseja tahet laiendab teataval määral isegi mandrile ja kes vägagi võimu alla sattudes maavallutajaile avaldab palju kauemini vastupanu kui mandri eestlased; 19. sajandi lõpuks on aga see maa ja rahvas jõutud majanduslikult ja sotsiaalselt rõhuda märksa haledamasse asendisse kui mandri rahvas üldiselt. Ärkamisest rahvuslikust tõusust jääb Saare rahvas peaaegu puudutamata. Paganuseaja lõpul on saarlased saanud julmade mereröövlite nime, 18. sajandi alul siin kodunev pietistlik liikumine haarab aga seda rahvast sügavamalt kui kuskil mujal; 1740. ja 1845. aasta vahel ei olevat Saaremaa kohtuis ühtegi kriminaalprotsessi ette tulnud. Maapinnalt on Saaremaa kehvemaid Eestis,

oma taimestiku liigirikkuselt aga esimesi. Üldiselt peetakse saarlasli kalas-tajaiks ja merimehiks, aga statistika näitab, et 82,7% saarlasist on põllu-mehed ja ainult 2% on neid, kes elatuvad ainult kalastusest. Üldise arva-mise vastaselt ületab ka ostutalude arv ja talundite suhteline suurus kogu Eesti keskmised. Nagu juba mainitud, on need vastuoksused näilised ja tingitud faktilisest asjade seisust või erilisist arenemistingimustest, mitte aga vildakast tõlgendamisest.

Kui peatuda nüüd humanitaaralasi käsitlevate ülevaadete juures, siis kütkestab siin tähelepanu eeskätt ajalugu. See pole üksi kõige pikem pea-tükk teoses, vaid samal ajal ka põhjalikum ülevaade, mis siin üldse olemas. Kuigi ajaloo osa lõhub teose üldised proportsioonid, ei saa siin ometi teha etteheiteid ei autorile ega toimetajale: Saaremaa ajalugu on selleks tervik-lik ja omapärane küllalt, et sellele lubada enam ruumi kui teistele. Teose huvitavusele ja loetavusele on see suureks plussiks. Jättes kõrvale Saare-maa ajaloo sisulise külje vaatluse üldiselt, märgiksime ainult ühe momendi kõige uuemas ajaloos, mille eest autorile tuleb kiitust öelda. See on Saa-remaa kurikuulsa mässu asi 1918. a. lõpul ja 1919. a. alul. Kuigi autor mõõdub sellest kui võrdlemisi värskest sündmusest ainult väheste rida-dega, ei saa ometi märkimata jätta, et ta siin on tabanud kurva sündmuse põhjuste psühholoogilist tuuma: puudulik kontakt mandril arenevate sünd-mustega ja vale informatsioon, nagu oleks võim mandril jällegi parunite käes, oli peamiseks tõukejõuks mässu puhkemisel. Oleks saarlasil sellal olnud asjast selgem ülevaade, oleks ka eesti ajaloo vabadussõja-lehekülgl jäänud selle verise plekiga määrimata.

Mis puutub veel sisse ülevaatesse, siis on siin tekkinud mõned vähe-mad vääratused kohanimedes. Nii on kirjutatud Puritse(küla) — pro Purtsa, Riidama — pro Riidama, Kardja, Karida — pro Kareda, Salmküla — pro Salmeküla, mis võivad osalt olla ka trükivead. Samuti pole alla-kirjutanu kuulnud Vävla kohanimena, küll aga Vätta. Mõningad võõra-pärasused oleksid ehk olnud ka samastatavad puht-eesti nimedega, nagu näit. Arrust jt.

Kiitvat märkimist väärrib teiste hulgas ka mag. A. Soom'i kultuuri-liste olude ülevaade, mis on sisuliselt õieti ajaloolise osa täiendus. Senistes maakonna-koguteostes on kultuuriolude kirjeldus kujunenud enam-vähem deskriptiivseks, praegusaegsete olude vaatluseks, sest siin on antud aja-loolise taustaga pidev ülevaade nii kooli ja kiriku arengust kui ka muist kultuurielu nähtusist.

Keele-, rahvaluule- ja muinasteadusalalised kirjutised on kõik lühe-mad kui kaks eelmainitud, kuid annavad üldistes joontes siiski igaüks omalt alalt iseloomustava ja tervikliku ülevaate.

Mis puutub veel teose koostisesse üldiselt, siis oleks siin ehk olnud soovitatavad mõned ümberpaigutused kirjelduste järjekorras ja nimelt 3 osas. Nii on keel, rahvaluule ja rahvateaduslik ülevaade lahutatud teistest huma-nitaaraladest kahe tulundussisulise artikliga (majandusolud, metsandus). Nende paigutamine ühte sarja teiste humanitaaraladega oleks olnud loo-mulikum. Edasi oleks ehk olnud loogilisem asetada kultuuriolude osa ajaloolise osa järele, sest viimane on õieti esimese (poliitilise ajaloo) sisuline täiendus.

G. Ränk.

## Eesti kümnendliigituse puhul.

Helene Mugasto: Kümnendliigitus. Eesti liigitussüsteem kolmes astmes. Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu kirjastus. Tallinna 1933. 69 lk. Hind 75 senti.

Bibliograafilistest süsteemidest pole puudu: üksi Saksamaal on neid loodud umbes 50 ja üldse loendati neid läinud sajandi kolmanda vee-randi lõpu poole 130 ümber. Kuid sellest rohkusest hoolimata ei leidu nende hulgas ühtegi, millele poleks ette heita üsna suurigi puudusi. See-

pärast ongi ikka ja jälle tehtud katseid skitseerida uusi liigituskavu pea igal pool, viimaseil aastakümneil mitmel puhul ka Eestis. Meil tehtud katsetest on saanud laiemalt tuntuks — tarvituselevõtu tõttu avalikkudes raamatukogudes — raamatukogude korraldamise komisjoni poolt 1922. a. väljatöötatud eesti kümendliigitus, mille koostamisel oli eeskujuks ameeriklase Melvil Dewey' laia populaarsuse omandanud kümnendsüsteem.

Algupärase kümnendsüsteemi ülesehitus on iseendast väga lihtne: kõik teadusalad jagatakse kümnesse liiki (0—9), igasse liiki langev teadusala omakorda kümnesse alaliiki (alaliike on siis kogusummas juba sada: 00—99) jne. kas või lõpmatuseni, kusjuures teatavas liiki langevaid teoseid tähistatakse selle liigi numbriga kui sümboli abil. See lihtsus, see matemaatiline selgejoonelisus tähendab ühelt poolt lihtsust ja suurt voojust, kuid toob endaga kaasa ka suure puuduse. Et teaduslase arv ei piirdu kümnega, tekib juba pealiikidesse jaotamisel ruumpuudus, mida on püütud kõrvaldada mitme teadusala paigutamise ühte liiki; nii esineb tihti üksteisele väga võõraid alasid koos, näit. rahvaluule ühes õigusteadusega, sport ühes kunstidega, maateadus ühes ajaloo ja. Samuti ei tarvitse ka iga üksiku teadusala loomulik ja loogiline harunemine seotud olla kümne haruga. On neid harusid rohkem kui kümme, siis on teiselt poolt tihti samaväärlisi, olemuselt ühtekuuluvaid alasid üksteisest lahutatud ja osa üle viidud alamasse kategooriasse. Selliseid vägivaldseid võõraste alade ühtepaigutamisi või sugulasalade lahtumisi esineb alata ja see tekitab ebaloogilisuse, mis esialgu näivast selgusest hävitab väga palju. Ühtlasi peaks olema siit ka ilmne, et teaduslase tähtsuse muutumise ja uute harude juurdetekkimise juhuks ei osuta see süsteem kuigi suurt painduvust. Aalpool on uute alaliikide loomise võimalusi küll lõpmatuseni, kuid nende tarvituselevõtt kõrgemal esineva ruumpuuduse tõttu toob enesega enamasti ikka kaasa ebaloogiliku subordinatsiooni.

Kaugeltki ühtlaselt hästi pole välja töötatud üksikute alade detailsem liigitus. Et süsteemi loojaks on ameeriklane, siis loomulikult on asjatundliku ning põhjaliku väljatöötuse osaliseks saanud Ameerikas rohkem harrastatavad teadused, nii enne kõike tehnilised alad, seevastu on humanitaarteaduste liigitus paiguti hoopis vähiklik. Sellest, et süsteemi koostaja on ameeriklane, on tulenenud muidugi ka see asjaolu, et rahvusega seotud aladest on anglosaksi omad tõstetud esikohale. Nii näit. on inglise keel väljendatav kahekohalise arvuga (42), eesti keel seevastu aga kuuekohalisega (494.545), samuti on lugu ka kirjandusega ja veel mõne teisegi alaga.

Mõningaid Melvil Dewey' süsteemis ilmsiks tulnud puudusi on hiljemini kõrvaldada püüdnud Rahvusvaheline Bibliograafia Instituut Brüsselis abitabelite väljatöötamisega. Neis leiduvad numbrid-sümbolid kombineerituna Dewey' põhitalabelite numbritena võimaldavad suure hulga uute liikide moodustamise<sup>1)</sup>. Puhta Dewey'ga võrreldes on süsteem Brüsseli ümber töötuses muutunud igatahes tunduvalt painduvamaks ja sellega ühtlasi kohaseks kasustada eriti seal, kus on väga palju mingit ühte laadi pisimaterjali (nagu näit. ajaleheartiklid), mida vajaline liigitada ääretult paljudesse detailsetesse liikidesse.

Mis kümnendsüsteemi, vaatamata selle kaunis suurtele puudustele, ometi on teinud populaarseks ja üsna laialt tarvitatavaks, see on kõigepealt selle süsteemi internatsionaalsus. Liigitatava teose sisu väljendamine numbriga abil muudab süsteemi rahvusvaheliseks bibliograafiliseks keeleks, mis on mõistetav igal pool, kus tuntakse süsteemi. Kui meile satub kätte teos, mille sisu ja vorm Brüssel-Dewey' süsteemi järgi on märgitud järgmiselt: 633.451.1 (433) (09) „18“ (04) = 3, siis on

<sup>1)</sup> H. Mugasto väide (lk. 4), nagu võimaldaks Brüssel-Dewey' süsteem eristada üle miljoni liigitusrubriigi, pole täiesti täppis; neid rubriike on võimalik moodustada nimelt väga palju rohkem.



süsteemi tundjale selge ka siis, kui ta teoses tarvitatud keelt ei oskagi, et tegemist on artikliga (04) saksa keeles (=3), mis käsitleb Baieri (433) humalakasvatuse (633.451.1) ajalugu (09) XIX sajandil („18“). Teiseks tähtsamaks vooruseks on selle süsteemi universaalsus, mis avaldub selles, et süsteem pole rakendatav mitte ainult raamatute, vaid ka ajalehekirjutiste, ürikute, muusikateoste, kunstiesemete jne. liigitamisel. Seepärast on süsteem kasuga rakendatav ka neis kogudes, kus on rohkesti segamaterjali.

Eespoolesitatud iseloomustusest peaks olema selge, et kui see süsteem rahvuspärastatakse, siis kaob ühes sellega enne kõike selle süsteemi olulisem voorus, tema internatsionaalsus. Liikide ümberasetuse tõttu rahvuslikus süsteemis muutub numbrite sümbolika väljaspool rahvuse piire dešifreeritamatuks ja koguni eksiteedele viivaks. Eesti kümnendsüsteemis tähendab 0 ilukirjandust, rahvusvahelises aga üldteadusi, 9 alla paigutatakse meil lastekirjandus, mujal aga ajalugu ja geograafia. Süsteemi olulisemad puudused jäävad aga ka ümbertöötuse järele ikkagi püsima. Eesti keel tõstetakse inglise keele asemele esimesele kohale, kuid ebaloogiline ühe ala tähtsustamine teiste arvel jääb sellega ju alles. Ka teised paranduskatsed annavad niisama vähe tulemusi. Rahvaluule ümberasetamine ühiskonnateaduste alt maateaduse juurde näib olevat otstarbekohane, aga kui teiselt poolt sellised suured teadusalad nagu usu-, mõtte- ja kasvatusteadus surutakse kokku ühte pealiiki ja selle kõrval terve pealiigi võtab üksi enda alla suhteliselt nii tähtsusetu ala kui lastekirjandus, siis on katsetega, kõrvaldada puudusi, soetatud asemele uusi, mis pole endistest vähemad.

Kõike seda arvesse võttes peab olema väga skeptiline rahvusliku kümnendsüsteemi koostamise tulemuste suhtes. Kui kõigele vaatamata eesti kümnendsüsteemi väljatöötamisega 1922. a. ometi algust tehti, siis on see samm seletatav toleaeegsete oludega. Avalikkudes raamatukogudes tarvitati tol ajal mitmesuguseid, tihti väga puudulikke süsteeme, mis vajasid ühtlustamist. Kogude enamiku raamatutekoostis põlnud seejuures kuigi suur. Mõnesaja-, paremal juhul tuhandekõitelse kogu jaoks koostatuna ei tarvitenud liigitus tungida kuigi kaugele üksikasjusse, jätkus täiesti kümnekonnast eriliigist. Kui aga kõne on ainult kümnekonnast liigist, siis on kaunis ükskõikne, milline on süsteem, enam-vähem ühesuguse eduga on kasutatav nii üks kui teine kava. Ümmargused arvud omavad aga alati teatavat külgetõmbejõudu, nii siis ka 10; teiseks võimaldab kümnendsüsteem, eriti kui piirdutakse ainult kümne pealiigiga, saavutada suurema kiiruse kui teiste kavadega töötades. Need väikesed voorused kallutasid otsuse kümnendsüsteemi kasuks. Arusaadav on ka toleaeagne tung muuta süsteemi rahvuslikumaks ja loogilisemaks. Tookordseist raamatukogunduslikest päevamuredest aitasid need otsused igatahes küllalt hästi üle. Oli tarvis teatavat korda ning ühtlust ja see saavutatigi. Kuid sisuliselt ei olnud need sammud siiski küllalt ettenägelikud ja seda järgmisel põhjusel <sup>1)</sup>.

Välja töötada mingi liigituskava kümne või ka saja liigi ulatuses pole õieti kuigi raske ülesanne. Kas alad jaotada rubriikidesse nii või vähe teisiti, ei ole eriti oluline, vähemais kogudes on kava igal juhul kasutatav. Kui aga kogud kasvavad ja tarve tekib süsteemi edasi arendada, üksikuid liike ikka rohkem ja rohkem jagada alaliikidesse, siis alles tungivad esile tõelised raskused. Seepärast pole ettenägelik juba see, kui kava välja töötatakse ainult kümne kuni saja liigi ulatuses ja kõik muu jäetakse tuleviku lahendada, sest sellega asetatakse kava edasiarendaja olukorda,

<sup>1)</sup> Kui 1922. a. või 1923. a. kõnealune kava Tartus oli kaalumisel raamatukogutegelaste ja bibliograafide koosolekul, oli käesolevate ridade autor juba siis selle suhtes kaunis skeptiline, ei usaldanud aga kahjuks oma kahtlustega resolutsioonilt esineda temast palju kogenenumate kolleegide ees.

millises on see, kes asunikuhüti ümber peab ehitama suure lossi nõnda, et hütt selles püsima jääks orgaanilise osana.

Raamatukogude korraldamise komisjon töötas täpsalt välja ainult esimese astme (10 pealiiki) eesti kümnendsüsteemis, millele teine aste juurde lisati selgituseks, mitte aga otseksks tarvituseks. Sellest on aga kindlasti liiga vähe selleks, et tõestada iga pealiigi otstarbekohase edasi-liigitamise võimalusi.

Kui nüüd vahepeal raamatukogud on kasvanud, täpsam liigituskava tarvilikuks osutunud ja viimase väljatöötamise ohvrimeelselt endale on võtnud H. Mugasto, siis on kohe selgunud, et alus edasiehitamiseks pole kaugeltki mitte hea. Kui H. Mugasto on antud 10 põhiliigi alusel otsustanud süsteemi edasi ehitada, siis muidugi ei saa talt oodata senise ehitise kohta küllalt resolutootset kriitikat. Aga kui ta ikkagi ütleb, et „a meil ikkagi kümnendliigitus kannatab mõningate puuduste all“ (lk. 4—5) ja edasi ehitada tuleb sel alusel sellepärast, et ümbertöötamine pealiikides on „tehniliselt võimatu“ nende üldise tarvitamise tõttu peaaegu kõikides raamatukogudes, siis on see kriitika ühe edasiehitaja kohta ikkagi küllalt vali. Vali kriitika senisele liigitusele peitub ka selles H. Mugasto sammus, et ta omal ajal väljatöötatud teise astme, nii-öelda selgitava osa, selle osa, mida „tehniliselt“ veel on võimalik muuta, töötab peaaegu täielikult ümber. Ja kolmandaks ka selles, et ta süsteemi omapärasusest enam palju ei hooli ja liigitust igati püüab lähendada rahvusvahelisele süsteemile. Ja just see viimane asjaolu ongi kogu asjadekäigus kõige tähtsam.

See lähendamine rahvusvahelisele süsteemile on H. Mugasto kõigiti austatavat tööd osalt lihtsustanud, sest et mõndagi on osutunud võimalikuks üle võtta. Tihti on koguni päris kahju, et H. Mugasto on liiga vähe üle võtnud. Nii näit. on kahju, et ta on kirjanduse liigituses alles jätnud esialgse ebaloogilise liigi „skandinaavia kirjandus“ (lk. 11). Et kirjandus muidu on liigitatud rahvuste järgi, siis mõjub maa-alaline rühm seal hulgas vähemalt dissonantsina. Ja kui tingimata vajaline oli mitme rahva kirjandust mahutada ühe rubriigi alla, siis oleks olnud kahtlemata loogilisem ühendada rootsi, norra jne. kirjandus saksa omaga ühiseks „germaani rahvaste kirjanduse“ liigiks, nagu on tehtud rahvusvahelises süsteemis. Liiatigi ei päästa tarvitatud rühmitamine ikkagi mitte ruumipuudusest, sest et numbrite alla mahuvad H. Mugastol ainult tähtsamate rahvuste kirjandused ja ülejäänute jaoks kasustatakse tähestikulist liigitust. Viimasega on aga juba rikutud kümnendliigituse põhimõtet. Teiselt poolt jälle on rahvusvahelisele süsteemile lähenemine endaga kaasa toonud kummagi liigituse eri põhimõtete segipaiskamise. Nii näit. on rahvaluule ja mütoloogia liigitamises (lk. 38) ühel juhul (rahvaluules) eesti ainekist nihutatud esimesele kohale, pisut allpool (mütoloogias) aga teisele.

Aga jätkub neist näiteist, sest see viib üksikasjade vaatlemisse, mida käesoleval korral pole tahetud teha. Müts maha H. Mugasto vaeva ees teise ja kolmanda astme väljatöötamisel. Veel suurema aukartusega tuleb mõelda sellele, kes kunagi tulevikus endale ülesandeks peaks võtma neljanda ja koguni viienda astme väljatöötamise. Kas aga tõesti mõistlik on meie väheste raamatukogutegelaste tööjõudu kulutada sellele, et rahvusvahelise süsteemi asemele soetatud rahvuslikku süsteemi püüda arendada lähemale esialgu halvustatud süsteemile — selles on küsimus. Liiatigi kui sellega järjest juurde tekib loodetud vooruste asemele uusi puudusi. Kas poleks olnud ses olukorras parem kohe algusest peale püsida rahvusvahelisel kümnendsüsteemil, mille puudused on tuntud ja seega üllatused võimatud, kui kaasa teha sõitu teadmatusse? Ja kas poleks nüüdki veel võimalik seda olukorda muuta? See küsimus on avalikkude raamatukogude siseelu seisukohast nii tähtis, et vahest veel hilja pole asetada seda praegugi, mil küll väga palju on „tehniliselt võimatu“. Otsustavaid samme saab muidugi ka nüüd veel edasi lükata, kogud on ikka veel küllalt väikesed ja H. Mugasto poolt parandatud rahvusliku süsteemi uus redakt-

sioon on suuremate või vähemate tulemustega rakendatav. Aga kui kogud on veelgi kasvanud ja tarvidus neljanda ning viienda astme järgi saanud möödapäästamatuks, mis siis?

O. Urgart.

**Karl Mikhla: Eesti kirjanduse ülevaade II.** Realistlik kirjandus. Tööraamat keskkooli IV klassile. Noor-Eesti kirjastus Tartus 1933. 320 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Praegu maksev keskkooli eesti keele õppekava seab õpetajale hoopis raskemad ülesanded kui eelmine. Veel raskemad ülesanded, seab see kava aga vastavate õpperaamatute kirjutajaile. Keeleõpetuse alal on küsimus lihtsam lahendada. Siin ei ole praeguse õppekava erinevused endisest eriti tunduval. Kava nõuab, et formaalse grammatika tuupimise asemele astuks elav keeleõpetus. Seda eesmärki on püüdnudki viimased kooli-grammatikad taotella ja on ka teataval määral märki tabanud.

Ka keskkooli I ja II klassi kirjanduse käsiraamatute küsimus pole eriti keeruline. Siin on võimalik ilma raskema vaevata koostada kirjanduse lugemik, kuhu on koondatud näited arengu- ja huvikohasest eesti ja väliskirjandusest, nagu seda nõuab maksev õppekava ja nagu seda juba on tehtudki.

Hoopis raskem on lahendada aga keskkooli ülemate klasside eesti keele õpperaamatute küsimust. Nende klasside kursus on nii korraldatud, et väga raske on leida sobiva ja rahuldava õpperaamatu tüüpi. Keeleõpetus ei tule siin küsimusse, seda ei ole enam eridistsipliinina neis klassides ja kordamiseks sobivad eelmiste klasside keeleõpetuseraamatud. Kogu küsimus keerleb siin kirjanduse õpetamise ümber. Raskus tuleb esiteks õppekavades esinevast uuest orientatsioonist, et ei tule käsitleda niipalju kirjanduslugu kui just kirjandust. Edasi on nõudeks, et ei tule käsitleda kirjanduse teooriat mingi iseseisva distsipliinina, vaid ühenduses kirjandusteostega. Siis väidab õppekava, et tuleb kõigepealt süveneda kirjandusteosesse kui tervikusse, mitte aga selle osadesse, katketesse. See nõue tingib, et õpilased peavad teoseid lugema kui tervikuid. Ja viimaks raskendab tervikulise kirjanduse-õpperaamatu soetamist veel asjaolu, et kavas ei ole nõutavad mitte ükski teosed eesti kirjandusest, vaid ka maailmakirjandusest, milline fakt mitmekülgistab õppeaine ja teeb raskeks ühise tervikulise õpperaamatu kirjutamise.

Ometi on õpilaste seisukohalt vajaline, et ühes ja samas aines ning klassis oleks võimalikult üks õpperaamat. See on juba õpilaste vanemate ainelistes huvides tähtis.

Keskkooli ülemate klasside kirjanduse õppekava uus orientatsioon ja selle kava mitmepalgelisus ongi põhjustanud olukorra, et neis klassides on seisukord kirjanduse õpperaamatute alal halb. Vähegi sobivat raamatut, mida võiks õpilastele sunduslikuks teha, ei ole. Seniseist kirjandusloo õpperaamatutest ei tule ükski sundusliku õpperaamatuna küsimusse.

Uue katse sellel alal on esitanud K. Mikhla oma raamatuga „Eesti kirjanduse ülevaade“. Senini on raamatust ilmunud I ja II jagu. Selle raamatu I jagu, mis on määratud keskkooli III klassile, ei tule praegu kõne alla. Ainult niipalju olgu tähendatud, et parema puudusel ta võib tulla tarvitusele. K. Mikhla „Eesti kirjanduse ülevaade II“ keskkooli IV klassile ei ole aga seisukorda IV klassis mitte parandanud, vaid koguni halvendanudki. Sellega ei taha ütelda, et see raamat iseenesest kui nüüsgune oleks halb. Seda mitte. Kuid keskkooli kirjanduse õpperaamatuks vastavate kavade ja neis esinevate nõuete ning seisukohtade kohaselt ta ei sobi oma iseloomult. Autor ei ole oma raamatus märki tabanud.

K. Mikhla ütleb küll saatesõnas, et raamat on koostatud uute õppekavade kohaselt, tegelikult on aga seisukord nii kujunenud, et see raamat räägib vastu sellele orientatsioonile, mis hingestab uusi õppekava. Autor on vastuollu sattunud selle vaimuga ja nende nõuetega, mis esine-

vad õppekavades. Ta on koormanud oma raamatut ainesega, mida pole tarvis, ja jätnud välja tähtsad osad ning küsimused, mis oleksid õppe-  
raamatus olnud just vajalised. See on üks oluline puudus.

Teine oluline puudus on äsjamainituga ligidases seoses, K. Mihkla on tahtnud oma katses anda mingi ideaalse tervikõpperaamatu, kus oleksid kooskõlastatult serveeritud kirjanduslugu, lugemik, analüüs, poeetika ja stilistika. See on küll teoreetiliselt huvitav katse, kuid tegelikult teostatamatu ettevõtte.

Kui peatuda küsimusel, mis on K. Mihkla raamatule asjatuks ja isegi kahjulikuks koormatiseks, siis tuleb kõigepealt nimetada küll teoste alg-, kesk- ja lõpposade, üldse katkete toomist. Need oleksid kõik pidanud välja jääma kui asjatu ja kahjulik ballast, välja arvatud katked kui stiilinäited, mis on muidugi õigustatud. Viimased aga ei võtaks kuigi palju ruumi. Praegu aga jääb katkete alla ligi  $\frac{2}{3}$  kogu raamatu ruumist.

Katkete toomine kõneleb ühe kõige olulisema õppekavas esineva põhimõtte vastu, et tuleb süveneda kirjandusteosesse kui tervikusse, aga mitte tema katketesse. Katked ei võimalda mingit analüüsi tegemist; seda võimaldab ainult süvenemine kirjandusteosesse kui tervikusse kõigi tema vooruste ja puudustega. Väikesed jupid ja lõiked ei anna kujutust kirjandusteosest kui tervikust, ei anna ülevaadet teose voorustest ja puudustest, sest harilikult tuuakse ikka väärtuslikumad osad katketena. Nii näiteks toimib K. Mihkla Juh. Liivi puhul, kui ta katkeid toob „Varjust“. „Varju“ üksikud peatükid on omaette laimatud sõnakunstilised saavutised. Kui nüüd ainult nende kaudu otsustada „Varju“ kui kunstiteose üle, siis saame vale kujutise, kahjuliku pettepildi. Alles süvenedes „Varju“ kuj tervikteosesse saame õige kujutise teosest, näeme, kui suurte puudustega see teos õieti on. Ja tõde on kirjandusegi käsitluses kõigepealt nõutav. Mitte ükski teoste voorusi ei pea õpilastele näitama, vaid ka puudusi; siis areneb neis kriitiline suhtumine ja üldse kirjanduslik maiste.

Veel vähem võimaldavad katked sünteesi tegemist, mis peab pärast paratamatult järgnema igale analüüsile. Muidu on analüüs kirjanduslik lõhkumis-, aga mitte ülesehitustöö.

K. Mihkla kirjanduslugu aitab selleks kaasa, et õpilased ei mõtlegi kirjanduslikku teost kui tervikut lugeda, vaid piirduvad katkete lugemisega ja kokkuvõtetega. Teoste lugemist ei saa neilt nõudagi, sest milleks on neil siis õpperaamat ostetud, kui see oma ülesannet ei täida.

Teiseks koormatiseks Mihkla raamatus on teoste analüüsi toomine. Teoste analüüs on muidugi vajaline ja temale tulebki langetada pearõhk kirjandusloo tundides. Kuid seda analüüsi on tarvis teha klassis õpetaja ja õpilaste ühises vabas koostöös, mitte aga serveerida valmistööna raamatus. Kui analüüsi raamatust laseme õppida, siis muutub jällegi kirjanduse õppimine surnud tuupimiseks ja dogmaatiliseks ning raamatuliseks tõekspidamise omandamiseks, mitte aga sõnakunsti elavaks nautimiseks. Pealegi seob selline kirjanduse käsitlus õpilased ja õpetaja ühe ja sama teose külge, milline on analüüsitud õpperaamatus: see asjatu takistab aga liikuvust teoste valikus.

Edasi on kirjanikkude elulugudele liiga palju ruumi antud, eriti mõnedele, näiteks Juh. Liivi omale, mis ulatub üle 10 lehekülje. Kirjanikkude elulugudega ei maksa õpperaamatu ruumi palju koormata, sest nii pikalt ei saa neid ikkagi käsitleda, et nad midagi erilist ütleksid.

Nagu juba öeldud, serveerib K. Mihkla oma raamatus seda, mida pole tarvis, jätab aga toomata, mis on just tarvilik, või toob seda nii vähe, et küsimusest mingit kujutlust ei saa.

Siin tuleb mainida kõigepealt ajaloolist tausta. Enne kui asuda teatava ajastu kirjanduse vaatlemisele, tuleb anda selle ajastu ajalise tausta kirjeldus, — muidu ei suuda meie mõista mitmeidki nähtusi kirjaniku loomingu. Teiseks on see vajaline sideme loomiseks teise õppe-

ainega, nimelt ajalooaga. Ajaloolise tausta käsitus on aga K. Mihkla raamatust üpris puudulik.

Edasi tuleks anda kooli kirjandusloos kirjanduslike voolude iseloomustis, sest teose kirjandusvooluline kuuluvus on väga oluline selle mõistmiseks. Oma kirjandusloos läheb Mihkla aga voolude analüüsist, praegusel juhtumil realistlikust ja naturalistlikust voolust, paari sõnaga mööda. Õpilane ei saa paarist toodud märkmest mingit käsitust neist vooludest, kuigi selline tutvumine on paratamatult vajaline. Kust peab õpilane otsima minema vastavat materjali kui mitte õpperaamatust?

Samuti ei jälgi K. Mihkla vastava kirjaniku loomingu üldarengut ega mitmesuguseid mõjustusi ajas ja ruumis, kuna neid mõjustusi on vaja teada, et kirjanikku mõista; isegi ülevaadet ei saa mõne meie kirjaniku kogu loomingust, näiteks E. Wilde omast. Enamikku tema teoseid ei mainita üldse. Autor ei ole silmas pidanud, et 3. klassist alates süveneme kirjandusse ja kirjandusteostesse ikka kirjandusloos raamid.

Kirjandusvoolulise kuuluvuse kõrval on kirjandusteose vaatlemisel tähtis veel selle kirjandusliigiline kuuluvus. Muidugi ei ole tarvis hakata süstemaatiliselt õppima kirjandusteooriat, nagu see on ka fikseeritud õppekavades, kuid üldteadmisi ühenduses kirjandusliku teosega tuleb ometi pakkuda ja neid teadmisi peab õpperaamat andma; kuid Mihkla raamat teeb seda puudulikult viisil või ei tee seda mõnes suhtes üldse. Näiteks on IV klassi õppekavas esitatud otse nõue, et peab õpilasi tutvustama drama olemusmõistega, liigitunnustega ja arenemiskäiguga, sest selle klassi kursuse sisuks on ülekaalus just dramaatilised luuleteosed. Kuid sellest tähtsast küsimusest vaikib üldse K. Mihkla raamat.

Kujutlen endale keskkooli ülemates klassides kirjanduse õpperaamatut järgmiselt: lühike kirjanduslooline ülevaade ühenduses ajaloolise tausta kujutamise ja kirjandusvoolude teoreetilise iseloomustusega; lühike poeetika, mis võiks olla asetatud raamatu lõppu või mis oleks jagatud osade kaupa üksikute kirjanduslooliste ajajärgude vahele, nagu seda on tehtud keskkooli õppekavades. Õpperaamat peaks endasse haarama kogu kolme ülima klassi kursuse ja ei peaks mitte ulatuma üle 250 lk., s. o. tema peaks eneses sisaldama kogu eesti kirjandusloos poeetika. See raamat peaks olema õpilastele sunduslik käsiraamat ülevaadete ja kokkuvõtete tegemiseks ning kordamiseks.

Teine selline õpperaamat peaks olema maailmakirjanduse kohta raamiks ja süsteemiks neile teostele, mis on ette nähtud õppekavas ja mis tulevad käsitlusele klassis. See raamat võiks muidugi väiksem olla, sest seal puuduks poeetika osa. Aga kui tahetakse seal tuua ka poeetika, siis oleks ta muidugi vastavalt suurem ja eesti kirjanduse oma vastavalt väiksem. Neist kahest õpperaamatust oleks küllalt 3 ülima õppeaasta jaoks.

Piirdugem ainult nende põhimõtteliste seisukohtadega.

Muidugi on K. Mihkla kirjandusloos Noor-Eesti kirjanduse poolt hästi ja korralikult välja antud. Üldiselt täidab see raamat meie kevas kirjandusloolises kirjanduses eesti kirjanduse realistliku vooluga tutvustamise oma ülesannet; koolis võib ta küsimusse tulla aga vaid abiraamatuna, mitte iseseisva tööraamatuna ja õpperaamatuna.

J. Roos.

Richard Janno: **Valeraha**. Jutustus. Illustratsioonid R. Tiitus'elt. E. k./ü. „Postimees“. Tartu 1933. 217 lk. Hind 1 kr. 75 s.

Nii mitmed on ehk mõtelnud, milleks küll raisatakse ajalehe ruumi joonealusteks romaanideks, mis aitavad vahest mõnel aega viita, kuid rikuvad kirjanduslikku maitset ja ka muidugi on kasvatavalt üsna küsitavad. Aga et ajalehed peavad truult kinni sellest halvast kombest, siis peab nähtavasti olema praegugi veel küllalt tarvidust selleks.

Kui ajalehed toovad Jack London'i romaanide taolisi joonealuseid, siis on neil põnevuse kõrval mõningadki vored: julge ja hakkaja ini-

mese tüüp ning olude alistamine puhtisikliku jõuga mõjuvad siin lihtsalt, kuid positiivselt. E. R. Burroughs' Tarzan'ite lood võisid vaheldusena pakkuda uut, eksootilist ja tugev-elamuslikku lihtsas koestuses, kuid kordumisel ja eriti eksploateerivalt laiaks paisutamisel lähevad muidugi lamedaks ja magedaks. Kõige püsivamaks joonealuse romaani tüübiks on ikkagi jäänud kriminaalromaan ja sellele laadilt õige lähedane muu seiklusromaan.

Tugevate tüüpide vahva elujaatav seiklus või jälle fantaasiat ergutav eksootika on ikkagi väärtused, kuid kriminaalromaanidest leidub väärtusi vähem, kuigi neid tarvitatakse rohkem. Viimased püsivad seetõttu, et puudutavad inimese hinge ürgpooli (elu ja surma noateral-olek; enesekaitse; suur langus ja tõus) ja lasevad igasuguste võimalustega põnevust kruvida ning vastutustundetult ka positiivsust (õiglust, armastust jne.) sisse kiskuda, mis annab õilsuse maski. Kuid see nende kahju aina suurendab.

Vist oleks kõige õigem, kui ajalehed jätaksid ära järjekindlad joonealused romaanid. Esialgul mõned ehk nurisevad, kuid pärast on kõik rahul. Ajakirjandusel ei peaks olema enam põhjust meie päevil sel teel segada ka ilukirjanduse käekäigusse. Mida vähem eesti ajaleht edendaks joone all kriminaalset impordi, seda kultuursemaks ja positiivsemaks ta muutuks — siis ehk väheneks ka kriminaalne element ajalehe muus sisus.

Kui juba mõni põnevusromaan (kas siis kriminaal- või muidu seiklusromaan) peab siiski ajalehe joonealust täitma, siis peaks püsima küll nõue: antagu oma maa autorite töid. Ajalehed loobuvad järjest rohkem tusedamat kirjanduslikust kaastööst, nad peaksid siis vähemalt traditsioonilises joonealuses romaanis püüdma saavutada parimat, jättes kas või vahepeal ilukirjandusliku joonealuse ära. Kui juba absoluutselt ei taheta loobuda, siis vähemalt ajutiselt ilukirjandusliku joonealuse toomine peaks mõjuma aina ergutavalt.

Eelöeldu põhjal peab R. Janno't kiitma, et tema on korduvalt pakunud eestiainelist joonealust.

„Valeraha“ on lugu trükitöölisest ja sellest, kuidas tema naabrusesse asub valerahade levitaja, kes siis ise viib mehi kokkupuutesse politseiga ja kelle võrgutav naine viib libedale ausa, kuid äbariku trükitöölise ja teisigi.

Et ajalehe joonealune peab keerlema kriminaalsete tegude ümber, seda on arvanud R. Jannogi: peale sellelaadiliste sündmustikusõlmede on ta ka tegelased painutanud kriminaalalelule sobivamaks. Muidugi jääb siis majarahvast üsna sant mulje, kuigi autor selle või teise kohta ajuti kinnitab, et on ikkagi päris tubli inimene. Praegune jutustus rahuldab eeskätt lugejate klatšinarvi, kuid ka agulimajades võiks leiduda mõndagi tusedamat, mis võib olla jämedakoeline ja nurklik, kuid jõuline. Vihuri Sassi on autor küll seadnud sellise jõulise kangelase ossa, kuid ruttamise tulemusel ei ole selleks jäänud küllaldaselt mahti.

Tegelaste painutamine kriminaalromaanile sobivaks võiks ära jääda: ajalehe põnevusromaan võiks tuua tegelikkude olude tabavamaid kirjeldusi ja elulisemaid, reljeefseid tüüpe: siis tõuseb veelgi ka lugejate huvi. See õpetaks ajalehe joonealuse nosijatki tugevamini reageerima elule. Eesti ühiskondlik kasvatus on nõrk, ajalehe ilukirjanduslikki joonealune võiks siin edukalt kaasa lüüa — kui see joonealune üldse on olemas.

#### D. Palgi.

Rudolf Reiman: Eesti kirjanikke I. Emakeele lugemik 5. õppeaastaks. K./Ü. „Loodus“ Tartus 1932. 231 lk. Hind 2 kr. Sama — II: Emakeele lugemik 6. õppeaastaks. K./Ü. „Loodus“ Tartus 1933. 296 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Autor rõhutab lugemiku I jao eessõnas, et ta tahab pakkuda valitud lugemismaterjali, mille stiilil oleks tõsine kasvatusosa koolitöös. Ka oma

pedagoogilises raamatus „Kirjandus algkoolis“ kriipsutab R. Reiman alla: kirjanduse käsitlelu olgu juba algkoolis kunstilis-psühholoogiline; püütagu arendada õpilases algusest peale intuiitiivset kunstilist elamust; „sissetundmist“.

Stiilipedagoogilisest vaatekohast lähtudes võib käesolevat lugemikku pidada õnnestunumaks kõigist meil senini ilmunuist; iseasjaks jääb küsimus, kas pakutav materjal oma sisundilt võimaldab õpilasele lähedasemat sissetundmist. Juba I jaagu, mis määratud 13—14-aastastele lastele, sisaldab enamikus tõepoolest korrektselt keelestiiliga terviktooteid ja katkendeid tunnustatavalt eesti kirjanikelt. Tõlkeid ja populaar-teaduslikku proosat on täiesti välditud. Proosas — mis peamiselt novellid — on päriskirjanikest esikohal Tammsaare, kelle mitte just iga kord stiilikast toodangust on valitud küllalt õnnelikult, sisundis arvestades ka õpilaste iga, siis Liiv ja Wilde (naturalist E. Peterson puudub). Küsitavamaks muutub lugu J. Parijõe puhul — selle autori pedagoogilise sihiga jutustistele on antud peaaegu niisama palju ruumi kui eelnimetatud kolme omadele kokku. Parijõgi hiilgab küll oskusega jutustada nagu lapse seisukohalt — ta tegelasiks on poisikesed; parimaks näiteks on lühike „Töö!“. Kuid just stiilis kohtab siin (nagu mujalgi Parijõel) magedaid lapsikusi, kõnekeelsusi; kuhjatakse sõnu nagu: ikka, ega, siis, see, aga. Ometi on tähele pandud, et noorimailegi õpilasile ei meeldi, kui nendega räägitakse teisiti kui täisealistega.

Teiseks — kõigele „lapselähedusele“ vaatamata laseb Parijõgi enamasti märgist mööda oma moraaliserveerimis-meetodiga. Juba lühike „Vargus“ on liiga ametis õpetlikkuse ja meeletiigutuse ülesehtimisega. Kuidas suhtub aga 5. aasta õpilane loosse ajalehepoisist, kes akna taga tänaval vahib uhke maja jõulupuud ja seejuures liigutatult laulab jõululaulu („Jõulud akende taga“), või maajõnglasesse, kes teadmata midagi raadiost ehitab aparadi õe käsitöö-kastist ja pärast pettub südantlõhestavalt („Andu raadio“)? Veel masendavam on pessimism ühe karjasteloo lõpus (kus närvlik karjapoiss hullustuses süütab talu); „Vanaema surm“ esitab millegi pärast isegi tondimüstikat. Vaevalt suudab kogu see haleduslikkus vaimustada õpilasi, kellele raamat on määratud. Osa Parijõe jutustisi ongi kargemad; küllalt asjalikud lapse seisukohast püüavad nad olla kõik.

Aga pessimismi rohkus, elurõõmu ja lapsekohase kogemusmaterjali vähesus on üldse iseloomustav käesolevale lugemikule juba I jaos. Asja ei paranda autori segane lause eessõnas, et „negatiivseid nähtusi peaks kandma lootus ja võitlustahe“. Tuleb küsida, kas selline valik — võimalikult „õilis“ (kuigi enamikus realistlik) lukirjandus pluss pedagoogitsevad lastelood — üldse saab olla kohane arendusvahend õpilasile, kes oma ealt on tundmusis alles naiivsed, arenemata, kuid omavad päris realistlikku arvustusvõimet. R. Reimani valimikus leidub rohkesti otse raugalikku, liiga küpse kirjandust: Mändmetsalt eriti „Talupoeg“, Kitzbergilt „Sauna Antsu oma hobune“, Liivilt „Igapäevane lugu“ jne. Luuletisist ületavad mitmed õpilase kaasaelamisvõime (nagu Suitsu „Oma saar“ ja ka Ridala „Noorusmaa“) või nad ei kesta praeguse õpilase arvustust, nagu J. Kärneri „Eksinud poisi seiklusi“, kus lastakse poisil imetella linnas autosid — „vankreid hobusteta“ või „põrnikaid“. Peale mõne Parijõe asja võib I jaos õpilasile ehtsalt huvikohaseiks pidada vaid Rumori „Lumises tundrus“, Wilde „Minu esimesed triibulised“, Liivi „Peipsi peal“, vahest ka katkendeid O. Lutsu „Kapsapeast“ ja „Ülemiste vanakesest“ (kuhu aga on jäetud „Kevade“?), luuletisist Underi „Laululind“ ja mõnevõrra Schützi „Hommik sepikojas“. Muusse peab õpilane suhtuma liiga „alt üles“, mõningasse ka ülevalt alla. Kahtlemata oleks eesti kirjandusest leidunud sisult kohasemat valikuks lugemiku I kui ka II jakku. Luulest sobiksid oma realistlikumalt laadilt ja mehelikkusest mitmed Lõo ja Schützi palad; muust võiks rohkem kasustada Underi too-

dangut — kõigepealt „Rõõm ühest ilusast päevast“. Ka Suitsu ja Enno luulest saaks valida otstarbekohasemalt, kui seda on tehtud. Proosa alal aga oleks pidanud ka tõlkima parimat noorsookohast materjali väliskirjandusist; tõlked ei oleks stiililt farvitsenud saada „kasvatava mõjuta“.

Autor nimelt ongi liialdanud oma raamatu peasisis, et kunsti- ja stiilimeele kasvatus olgu esikohal juba algkoolis. Siit tuleneb käesoleva vägagi kirjandusliku lugemiku märgatav ebaproktilisus tegelikus kasvatus- ja õpetustöös. Saksa keeleõpetuse autoriteetid teatavasti rõhutavad, et üldse kool peab õpetama esijoones otstarbekooselt („Zwecksprache“ — W. Schneider: „Deutscher Stil- und Aufsatzunterricht“) ja asjaliku vaatlemise ning kujutamise oskust; ammugi siis algkool ei või suunduda eel kõike kunstilise keele, luulekeele õpetamisele. Kirjanikke saavat hakata tarvitama stiili eeskujuks alles ühtluskooli kesk- ja ülemastmel. Kuigi võiksimel vahest oma algkooli 5. klassi lugeda „keskastmesse“ kuuluvaks — aga juba siin täie hooga taotella kirjanduslikkust on ilmsesti varajane. Nii sümpaatlik kui ongi meie veel algajalikes oludes R. Reimani püüe esteetilise keeletunde kasvatusel, siiski peab konstaterima, et käesolevas lugemikus on tahtud teha korraga liiga palju head.

II jagu, algkooli lõppklassile, mõjub koosseisult I jaost õnnestunumana ja puhtamana. Ülepingutust esteetilises suunas kohtab aga küllalt siingi ja pessimism on jällegi rõhuvas ülekaalus. Vahest pole Tuglase „Popi ja Huhuu“ siin oma õigel kohal; täiesti arusaamatuks jääb, mida peab taotlema E. Enno nukrusfilosoofiline luuletis-heietis „Võiks otsast alata“ või ka H. Visnapuu „Kuhu pean panema su, kevad“. Hästi on tehtud Underi värsslegendi „Taevamineku“ ja ballaadi „Rändava järve“ valimisega — mõlemad kõiges kunstiküpsuses õige nooruslähedased, vallatavad; esimene kõlbaks juba 5. õppeaastale. Barbarus'e „Mina ja aero-plaan“ samuti on tervitatav. Muu osa luuletisist seisab siin nähtavasti nende kuulsuse, paatose või aastaegadele sobivuse pärast (sisukord on jaotatud 4 aastaajale, nagu I-ski jaoks). R. Reimani enda 2 luuletisest sisaldab üks, „Kodumaale“, ehtsaidki ridu ja jõudu. „Lumelaul“ ei ütle palju, ja I jaoks on „Metsas“ koguni nõrk (R. on tihti hädaohus helkjama sõnastuse tagaajamisel jääda tühjaks või sattuda rappa, nagu juhul „silmad lämpärmis eksivad“ — „Kevad'es“). Leidub ka 4 rahvalaulu — I jaoks millegi pärast pole ühtegi. Suurema osa ruumist võtavad enda alla lühendid ja katkendid proosast ning terviknovellid: „Vari“, „Mahtra sõda“, „Vanad ja noored“, „Libahunt“, „Tooma tohter“, „Inimese vari“, „Popi ja Huhuu“ jne. Värskemana mõjub siin Wilde „Asunik Woltershausen“. On esindatud ka A. Tassa; meie nooremad proosakirjanikud puuduvad aga täiesti.

Lisaks Kreutzwald'i, Koidula, Liiv'i, Kitzberg'i ja Wilde legendistatud ja enam või vähem kirjanduslikeks tehtud elulood mitmelt pedagoogilt.

Lõppeks tuleb puudutada R. Reimani kohtlemist originaalide tekstiga. Lühendatud on võrdlemisi harva ja küllalt õnnelikult: „Igapäevane lugu“ on mõne algusrea ja lõpplause ärajätust saanud ümmargusemaks. Keelt on kõikjal püütud parandada õpilasele eeskujulikumaks, õieti algkooli grammatikale vastavamaks. Mõnel juhul minnakse ses püüdes liiale. Tuglase „Asuja“ (I jagu) on nähtavasti võetud 1913. aasta redaktsiooni järgi ja jääb halvemaks stiililt kui hilisem väljaanne: „soodest ja järvedest“ pro soist ja järvist, „aeglaste sammudega“ pro aeglasil sammel jne. Nagu näha, kardetakse i-mitmust. Luuletis on n-inessiiv asendatud s-inessiiviga; halb näeb aga välja, kui moodsais värses kõik nd-partitsiibid esinevad ärkamisaegsel kirjakuul: rullun'd, külmetan'd..

Kõigile arvustatavatele külgedele vaatamata võib „Eesti kirjanikke“ siiski olla heaks õpetusvahendiks kirjandushuvilise pedagoogi käes. Kirjanduslikult seisukohalt võib ses valimikus paljutki puudu leida (näiteks



K. J. Petersoni luulet, Kreutzwaldi ja Faehlmanni parimat ning lihtsamat klassikat) ning paljust loobuda, aga senised algkoolile määratud lugemikud ometi on illetatud.

H. Paukson.

**Aleksander Elango: Lapsepõlv ja iseloom. Väikelapse vaimne areng ja kodune kasvatus. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1933. 112 lk. Hind 1 kr.**

„Elava Teaduse“ sarjas nr. 19 ilmunud „Lapsepõlv ja iseloom“ käsitleb väikelapse psühholoogiat ja kasvatus. See on ala, mille kohta meil siiaaani teaduslikel uurimisel põhjenev kirjandus täiesti puudub. Üksikud kirjutised, mis väikelapse kohta siiaaani on ilmunud, käsitlevad rohkem lapsehoitu kui kasvatus ja psühholoogiat. Ometi on just väikelapse-iga inimese isiksuse, tema vaimse mina kujunemisel määratu suure tähtsusega. Mis siin alguse saab, see annab kogu hilisemale arenemisele suuna ja selgroo.

Autor on kauemat aega teotsenud väikelapse psühholoogia ning kasvatusküsimustega ja annab neist käesolevas teoses kokkuvõtliku ülevaate uemate uurimuste põhjal. Peamiselt kasustab ta Cl. ja W. Stern'i, Ch. ja K. Bühler'i, R. ja D. Katz'i uurimusi.

Eeskätt võtab ta vaatlusele inimesarengu põhialused, näitab uurimuste põhjal, kuidas mõjutavad lapse kujunemist pärilikkus, keskkond ja kasvatus. Tänapäeva kasvatuseteadus ei omista enam ühelegi neist tegureist üksikult nii suurt tähtsust kui ennemalt. Inimene ei ole täielikult ei pärilikkuse ega kasvatusel produkt, vaid nende mõlemate koosmõju saadus, kusjuures ka keskkonnal, milles laps liigub ja elab, on suur mõju isiksuse kujunemisele. Lühidalt peatub autor ka psühhoanalüütilise ja individuaalpsühholoogilise arenemisteooria juures, „ilma et ta kumbagi voolu dogmaatilisel omaks võtaks, küll aga kasustab ta niihästi ühe kui teise positiivseid tulemusi, kus need tema arvates enam paika peavad“.

Edasi vaadeldakse lapse arenemisastmeid, nagu need teaduslikult enam-vähem on piiritletud. See osa peaks olema tegelikele väikelapse kasvatajatele kõige huvitavam, sest siin näidatakse, kuidas lapsest a r e n e b i n i m e n e, kuidas ta kasvab, kuidas arenevad ta meeled ja aegamööda avardub hingeelu sisu. Laps ei ole mitte ainult „väike inimene“, kellele võib läheneda samade nõuetega nagu täiskasvanuilegi, vaid ta on igal arenemisastmel omaette tervik, teatud sihil, mida sellisena tuleb ka kohelda. Tal on igal arenemisastmel oma voorused ja pahed, mis hiljemini kaovad ja asenduvad teistega. Kõike seda peab kasvataja teadma, kui tahab vähegi arvestada lapse psühholoogiat.

Viimse peatüki pühendabki autor väikelapse arengu kasvatuslikule mõjustamisele. Siin selgitab ta, kuidas luua häid harjumusi ja võõrutada halvust, kuidas kasvatuslikult mõjustada lapse mängu ja muid harrastusi, näitab seda pikka arenguteed, kuidas laps aegamööda sisse kasvab välismaailma. Siit oleks meie haritudki vanemaid palju õppida, sest sageli ei mõisteta lapse arenemisastmeid, ei osata juhtida laste mängu ega kasvatajalt suunata lapse eriharrastusi. Kui palju on neid vanemaid, kes sõnakuulmise nõudmises ja vabaduse andmises õige tee leiavad, või jälle eeskujuga kasvatuslikult vääriliselt hindavad? Kas ei ole karistus sageli kättemaks ja tasu kasvatuslikult rikkuv pillamine?

Kõiki neid elulisi ning aktuaalseid kasvatusküsimusi käsitleb autor lapsepsühholoogia seisukohalt selgelt ja kujukalt, tuues asja näitlikumaks tegemiseks palju konkreetseid näiteid. Raamat on väärt, et teda soojalt soovitada kõigile vanemaile, lasteaednikele ja õpetajatele.

J. Parijõgi.

## Õiendavalt

J. V. Veski „Lisamärkuste“ puhul, E. Kirj. s. a: 454—6, esitan.

1. Mul pole juttugi instruktiivi surnuks pidamisest, vaid see teatavasti on surnud. Esineb ainult katseid seda elustada, kuid ses käändes tarvitatud sõnade arv on jäänud ikkagi väga piiratuks. 2. Idaliste nõjude halvustamine keeles muidugi pole „parteiolitiline“, vaid üldrahvuslik-kõlbline. Kõige uuemad laenud venest ja ka saksast asotsieeruvad meie keeletundes madalama väärtustundega, kuuluvad n. ö. halvemasse stiili (*tirima, prijestu, verukas, kravati; pürist, mant, vallima*). 3. Mäs mõtet oleks ühel miljonil nõuda kümneilt ja sadadelt miljonitelt oma hääldust ja kirjutust *õ* (*Põlet*)?! Suurrahal ei tarvitsegi meile oma häälduste puhul nõudeid esitada; meie aga ise püüame — ilmakeelte prestiiži tõttu — võõrapäraselt, s. o. „õieti“ hääldada ja kirjutada. 4. *Pära* kõrval *pera* võtta sel põhjusel, et viimasest on kirjakeeles edasituletisi (*peru*), on sama, kui *sügav* kõrvale võtta *süva* (samast tähenduses), kuna on *süvendama*<sup>1)</sup>. 5. *Kumalane* (pro *kimalane*) J. Kunderil ja J. Pärmanil üle 50 a. eest pole veel mingi traditsioon! 6. Saksa *Hatz, Hass, Hetze* (lk. 455, ül.) on substantiivid ('viha' < 'vaenulik jälgimine') ja ei kuulu muidugi siia, *ässitama* laenuküsimusse, Selle sõna laenamise võimatuse veelgi lähemaks selgitamiseks puudub allakirjutanul igatahes aeg. Sama on öelda ka *üür* ja *Heuer* ühendamise puhul<sup>2)</sup>. 7. Kui tüüp *kellelgi* on „kõigi meie kooligrammatikute seisukoht“, siis on aga teiselpoolt tüüp „kellegil“, tüüp *kuskil* avitusel, ju ÕS-u seisukoht!<sup>3)</sup>. 8. Ivan *Julma* küsimuses pole allakirjutanu sugugi J. V. V-t süüdistanud (vt. lk. 447, all: „olgu kelle poolt tahes“). 9. Oma märkuses taotasin muidugi seda, et säärane retrograadne nominatiivi oletamine nagu *kõblta*- puhul on võimalik ainult uute, tundmatute tüvede, mitte aga *kahtlane* korral. 10. Millega põhjendab J. V. V. oma arvamust, et *lehelise* valmistamine olnud eestlastel seotud lehtedega?? Etnograafid ei tea sellest vähemutki!<sup>4)</sup>. 11. Millega tõestaks J. V. V., et nimelt kitsaltmurdeline *leets* esinevat meil perekonnanimena?<sup>5)</sup>. 12. J. V. V. mulle heidab ette, ma tarvitavat oma kirjutuses kuju *vaietus*. See pole aga õige, mul esineb nimelt *vaidlus* (vt. lk. 452, 453, all)<sup>6)</sup>. 13. Tarvitasin nimelt ju meelega „... selle õppimisel *murret kõnelejail* ... sünnib...“ (J. V. V. näeks „... *murret-kõnelejail*...“)<sup>7)</sup>, sest see pole veel liitsõna ka mõisteliselt mitte (samuti kui *tänaval hüplejad*, need *hobust silmitsejad* jne.). 14. Missuguse diktaatorliku õigusega tohitakse keelata tarvitamast *kuna* = et, valdav *enamuse, nähe* = nähtus, *sama* kärmelt, *sama* arenguga (J. V. V. soovib vist *samuti* kärmelt<sup>8)</sup>, *samase* või *samasuguse* arenguga??), mis nii üldiselt omane meie rahvakeelele, ühiskeelele ja kirjakeeles kõige paremailegi stilistidele? 15. Kui korrektoirid piirduksid trükivigade parandamisega — näit. E. Kirj. lk. 447, 10 r. alt: „asemele (—, ortograafia ja häälikulise külje ühtlustamisega, siis neid ei vihkaks vist keegi. Kuid kahjuks nad kipuvad muutma ja „parandama“ ka sõnastust ning lausestust, seda liiatigi veel puhkudel, kui autor küllaltki teab ja on kaalunud, mida ta kirjutab ja kuidas kirjutab.

A. Saareste.

1) On olemas ka *süvik*, mitte *süvendik*. 2) Ei leia esialgu põhjust Fr. Kluge etümoloogiaid mitte uskuda. 3) Kõik, mida sisaldab EÕS, ei ole seega veel täh. raamatu autori seisukohad. 4) Etnograafide asemel tuleb pöörduda keemikute poole. 5) Tõestisi pakuvad meie perekonnanimede kogud. 6) See on pärast tegeva toimetaja korrektuurilugemist parandatud, käsikirjast eriuvalt. 7) Mitte *murret-kõnelejail*, vaid *murde kõnelejail!* 8) Ka *niisama kärmelt*.

Joh. V. Veski.

## Illustreeritud kuukiri

# OLION

### IV aastakäik

Tegev ja vastutav toimetaja ning väljaandja: Georg Naelapea

Toimetuse ja talituse aadress:

Tartu, „OLION“. Telefon nr. 5-42.

„Olioni“ talituse esindaja Tallinnas: õigusteadl. Johannes Kallman, Suur Karja tän. 4-13, telefon nr. 465-10.

„Olion“ on teinud end tarvilikuks koolile, kodule ja raamatukogudele ning igale kultuuri ja ilu sõbrale.

„OLION“ on ajakiri kõigile.

„Olioni“ tellimishind 1933. a. on:

Aastas	6 kr. — s.	6 kuu peale	3 kr. 75 s.
11 kuu peale	5 „ 85 „	5 „ „	3 „ 40 „
10 „ „	5 „ 75 „	4 „ „	2 „ 75 „
9 „ „	5 „ 50 „	3 „ „	2 „ — „
8 „ „	5 „ — „	2 „ „	1 „ 40 „
7 „ „	4 „ 25 „	1 „ „	— „ 70 „

Välismaale: aastas kr. 12 —, poolaastas kr. 7 —  
Üksiknumber (ostes): 75 senti, välismaale kr. 1.50

„OLION“i üksiknumbrite üleriiklik levitamise-õigus, alates  
1. jaanuarist s. a., on antud

## AJAKIRJANDUSE KESKLAOLE „PRESSA“

Tallinnas: Rataskaevu 5, telef. 435-16.

Tartus: Rüütli 11, telef. 9-58.

Narvas: Hermannii 11.

Määritud ja lahtilõigatud eksemplare tagasi ei võeta.

„Olioni“ toimetuse ja talituse asub Tartus,  
Karlova 18-a-2. Telefon 5-42.

„Olioni“ talitus.

Ainuke keeleline ajakiri Eestis

# EESTI KEEL

taotleb kahesuguseid sihte: 1) avaldada teaduslikke uurimusi eesti keele ning sugukeelte alalt, käsitledes ka üldkeeleteaduse probleeme, ja 2) võimalust mõõda rahuldada tarvet puhtõigekeelsusliku ajakirja järele.

## EESTI KEELES

leiavad käsitlemist õigekeelsuse ning kogu tegeliku keele korralduse küsimused. EK-s avaldatakse Akad. Emakeele Seltsi juhatuse ja E. Kirj. Seltsi Keeletoimkonna keelelisi otsuseid ning reegleid.

## EESTI KEELES

ilmub tarvidust mõõda keelelise kirjanduse, eriti tegelikku tarvitusse minevate teoste (käsi- ning õpiraamatute) arvustusi, murdetekste, ülevaateid tööaladelt jne.

# EESTI KEEL

(Akad. Emakeele Seltsi ajakiri, XII aastakäik, 1933)

ilmub aasta kohta kuus numbrit, à 32 lk., kokku 192 lk. Ilmumise tähtjad: kevadsemestril märts, aprill, mai ning sügispoolaastal okt., nov., detš.; kaksiknumbri korral teise numbri tähtaeg.

**Toimetus:** prof. J. Mägiste (peatoimetaja, Tartu, Veski 9—5, tel. 6-55), lekt. J. V. Veski ja E. Elisto (toim. sekr.).

Tellimishind aastaks sisemaale 2 kr., välismaale 2 kr. 50 s., pooleks aastaks sisemaale 1 kr. Üksiknumbri hind 35 s., kaksiknumber 70 s. Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised ja linnades suuremad raamatukauplused. Üksikuid numbreid on müügil Tallinnas Tall. E. Kirj. Üh. „Päevalehe“, Tartus O/Ü „Noor-Eesti“ ja Akad. Kooperatiivi raamatukaupluses. Viimases on ka talitus (Tartu, Ülikooli 15, telefon 63).

### Varemad aastakäigud:

- I—IV aastak., 1922—1925, à 192 lk., brošeeritud, hind à 2 kr. — s.
- V—VIII aastak., 1926—1929, à 256 lk., brošeeritud, hind à 3 kr. 20 s.
- IX—XI aastak., 1930—1932, à 192 lk., brošeeritud, hind à 2 kr. 50 s.

Ilmunud aastakäikudelt raamatukogudele ja koolidele 15%, Seltsi liikmeile 20% hinnaalandust. Saada Noor-Eesti raamatukauplusest.

### ERISOODUSTUS:

„Eesti Keele“ 1933. aastakäigu tellijale annab AES võimaluse osta EK nelja esimest aastakäiku 50%-lise hinnaalandusega, s. o. à 1 kr. Kirjalikult soovi avaldades ning tasu ette saates — talituse kaudu (Akad. Koop.), isiklikult ostes (tellimiskviit. ettenäitamise) — otse Noor-Eestilt.